

Przemysław Marcin Żukowski
Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków

Tadeusz Antoni Bigo (1894–1975). Droga na katedrę uniwersytecką we Wrocławiu

Tadeusz Antoni Bigo (1894–1975).
The way to university professorial chair in Wrocław

Streszczenie

Tadeusz Bigo urodził się 30 marca 1894 r. w Mielcu. Po uzyskaniu matury w swoim rodzinnym mieście odbył studia prawnicze w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz na Uniwersytecie w Wiedniu. W Krakowie 5 IV 1919 r. uzyskał doktorat praw. Początkowo pracował w polskiej administracji samorządowej i państwowej. W 1922 r. rozpoczął pracę na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Tam uzyskał habilitację (*veniam legendi*) z zakresu prawa administracyjnego 15 czerwca 1928 r. Z dniem 1 września 1939 r. objął katedrę uniwersytecką jako profesor nadzwyczajny.

Lata II wojny światowej spędził we Lwowie, Warszawie i Krakowie. W 1945 r. był najpoważniejszym kandydatem do objęcia katedry prawa administracyjnego w Krakowie. Niemniej, otrzymał propozycję pracy we Wrocławiu i ją przyjął. W okresie międzywojennym był jednym z najwybitniejszych znawców zagadnień związanych z samorządem terytorialnym. Po 1945 r. stworzył wrocławską szkołę prawa administracyjnego. Uniwersytet we Wrocławiu pragnął uhonorować swojego profesora tytułem doktora honoris causa. Niestety Tadeusz Bigo nie dożył dnia promocji. Zmarł 1 września 1975 r.

Słowa kluczowe

Tadeusz Bigo, historia prawa, prawo administracyjne, Uniwersytet Jana Kazimierza, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Wrocławski

Abstract

T. Bigo was born on 30th March 1894. After passing school-leaving exams in his hometown, he studied at Faculties of Law in Cracow and Vienna. On 5th April 1919 he became Doctor of Juristic Science. At the beginning he worked for the Polish public service and local government. In 1922 he started to work at the Faculty of Law and Political Skills at the University of Lviv. There, on 15th June 1928 he was given *veniam legendi* in administrative law. On 1st September 1939 he was nominated to the professorial chair.

During the Second World War he lived in Lviv, Warsaw and Cracow. In 1945 he was the leading candidate for the Faculty of Administrative Law in Cracow, but he was also given an offer to work in Wrocław, which he accepted. During the interwar period he was one of the best specialist in the area of knowledge concerning local governments. In 1945 he established Wrocław's school of ad-

ministrative law. The University of Wrocław decided to honour him by awarding him a honorary doctorate. Unfortunately, T. Bigo died on 1st of September 1975.

Keywords

Tadeusz Bigo, history of law, administrative law, John Casimir University (University of Lviv), Jagiellonian University, University of Wrocław

1. Wprowadzenie

W historii myśli naukowej Tadeusz Bigo zapisał się jako założyciel i współtwórca wrocławskiej szkoły prawa administracyjnego. Określił miejsce i rolę związków komunalnych w systemie ustrojowo-prawnym samorządu terytorialnego. Był twórcą teoretycznoprawnej koncepcji instytucji związków samorządowych w strukturze samorządu terytorialnego. [...] Prace T[adeusza] Bigo mogą stanowić dla wielu działaczy swoistą instrukcję inspirującą do budowy samorządu terytorialnego w Polsce¹.

Tak Tadeusza Bigę scharakteryzował Marek Podkowski w swoim eseju drukowanym jako pokłosie konferencji o najwybitniejszych prawnikach na przestrzeni dziejów. Nie jest to jedyne opracowanie dotyczące tego nietuzinkowego naukowca, wychowawcy pokoleń studentów, działacza społecznego. Oczywiście przoduje w tej kwestii środowisko wrocławskie². Warto też uwzględnić wkład młodych adeptów nauki prawa i historii tej dyscypliny, którzy spotkali się na konferencji w Poznaniu 30 III 2012 r., której pokłosiem jest wydawnictwo: *Jurysprudencja lwowska...*³, a dwa wygłoszone tam referaty – autorów z warszawskiego⁴ i wrocławskiego⁵ ośrodka uniwersyteckiego – dotyczyły T. Bigi.

Niemniej większość, jak nie wszystkie, z tych opracowań powieła dość ogólne i powszechne, encyklopedyczne wręcz, dane o życiu profesora nauki administracji i prawa administracyjnego oraz koncentruje się na omówieniu jego dorobku naukowego. Niniejszy szkic ma za zadanie naprawienie wskazanego powyżej błędu oraz niepowielanie kwestii zaznaczonych w drugiej części zdania. Innymi słowy, najistotniejsze kwestie, jakie

---

¹ M. Podkowski, *Tadeusz Bigo – wybitny uczonek i wychowawca*, [w:] *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2006, s. 150–151.

² *35-lecie Instytutu Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. J. Boć, Wrocław 2007. J. Boć, *Tadeusz Bigo*, [w:] *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2010*, red. L. Lehmann i M. Maciejewski, Wrocław 2010. [T. Bigo], „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, t. XII (ogólnego zbioru: XIX), Wrocław 1964; *Związki komunalne w Polsce i w państwach Europy Zachodniej. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej dla uczczenia pamięci Profesora Doktora Tadeusza Bigo*, red. A. Błaś, „Przegląd Prawa i Administracji”, t. XXXV, Wrocław, 1996.

³ *Jurysprudencja lwowska. Publikacja pokonferencyjna (Poznań, 30 marca 2012)*, red. J. Kruszyńska, M. Labijak, Poznań 2012.

⁴ M. Józwiak, *Koncepcja samorządu prof. Tadeusza Bigo*, [w:] *Jurysprudencja lwowska...*, s. 55–59.

⁵ R. Sawicz, *Teoria samorządu terytorialnego Tadeusza Bigo*, [w:] *Jurysprudencja lwowska...*, s. 25–31.

zostaną poruszone, dotyczyć będą dwóch, mało znanych, faktów z bogatego życiorysu Profesora: epizodu pracy oraz propozycji objęcia katedry we Wszechnicy Jagiellońskiej oraz niedosłej promocji na doktora honoris causa Uniwersytetu we Wrocławiu.

2. Tło rodzinne. Studia prawnicze

W teczce personalnej T. Bigi przechowywanej w Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego zachowała się kopia protokołu posiedzenia Rady Wydziału Prawa tejże uczelni. Czytamy w nim:

T. Bigo wpoił nam nie tylko zainteresowanie nauką, ale również metodę rzetelnej pracy, nauczył odpowiedzialności za słowo pisane. Dzięki tej nauce monografie nasze są czytane i cytowane nie tylko w kraju, ale i zagranicą⁶.

Właściwa, dorosła, droga życia młodego T. Bigi rozpoczęła się po pozytywnym zdaniu egzaminu maturalnego w mieleckim gimnazjum, a zakończyła objęciem katedry i pracą profesora zwyczajnego w Katedrze Prawa Administracyjnego we Wrocławiu.

Po maturze rozpocząłem – napisał po latach nasz bohater – studia na Wydziale Prawa UJ w Krakowie. Wielkim przeżyciem było dla mnie zgłoszenie na walnym zgromadzeniu Bratniej Pomocy UJ w grudniu 1913 – gdy byłem tzw. fuksem – mej kandydatury na sekretarza Bratniaka i wybór na to stanowisko.

W 1915 r[oku] znalazłem się jako uchodźca wojenny w Wiedniu i tam zapisałem się na II rok Wydziału Prawa, aby kontynuować studia. Po powrocie do kraju podjąłem na nowo studia w UJ. W 1917 r[oku] Senat Akademicki UJ powołał mnie na stanowisko komisarycznego prezesa Bratniej Pomocy, którą kierowałem przez dwa lata. W latach 1917–1919 byłem uczestnikiem dwóch seminariów: z ekonomii politycznej pod kierownictwem prof[esora] Adama Krzyżanowskiego i z prawa cywilnego – pod kierownictwem prof[esora] Władysława Leopolda Jaworskiego; na pierwszym seminarium opracowałem trzy referaty, na drugim – jeden⁷.

Dnia 30 III 1894 r. w Mielcu małżeństwu Franciszkowi, majstrowi murarskiemu, budowniczemu i Katarzynie z d. Pazdrowskiej urodził się syn, któremu nadano imiona Tadeusz Antoni. Rodzina nie była mała; było jeszcze dwóch braci: Władysław (ur. 1872), Bolesław (Bronisław) oraz trzy siostry: Karolina, Stefania, Maria. Niestety, ojciec zmarł

---

⁶ Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (dalej: AUWr.), sygn. RK 120,teczka personalna T. Bigi, odpis protokołu z posiedzenia Rady Wydziału Prawa z 19 XI 1974, k. 77.

⁷ Według życiorysu przechowywanego we Lwowie na seminariach referował następujące prace: *Ruch ludności w Krakowie w latach 1914–1917*, *Geneza nowoczesnego kapitalizmu*, *Przedawnienie według noweli do k.c. austriackiego*. Zob.: Державний архів Львівської області (Państwowe Archiwum Obwodowe we Lwowie, dalej: DALO), f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, życiorys (brak daty), k. 68. Por.: AUWr. *Album Dwudziestolecia Uniwersytetu Wrocławskiego imienia Bolesława Bieruta we Wrocławiu 1945–1965. Uniwersytet-Życiorysy*, k. 421–424. O działalności T. Bigi w mieleckim gimnazjum oraz o zaangażowaniu w walkę o niepodległą Polskę zob.: J. Skrzypczak, *Na drodze do wolności. Mielczanie w walce o niepodległość Polski 1907–1918*, Mielec 2008, s. 95 i n.

już w 1905 r., a matka w 1919 r. Dlatego też w kartach wpisowych w Uniwersytecie Jagiellońskim podawany jest opiekun, którym był Władysław Łubkowski, sędzia powiatowy, zamieszkały w Jaśle⁸.

Edukację gimnazjalną odbył w rodzinnym mieście, uczęszczając do klas I-VIII w latach 1905/06–1912/13⁹, by dnia 24 VI 1913 r. uzyskać świadectwo dojrzałości mieleckiego gimnazjum. W trakcie pobytu w gimnazjum należał do grupy uczniów wyróżniających się zarówno na polu naukowym, jak i organizacyjnym. Udzielał się w kółkach samokształceniowych. Od czerwca 1907 r. działało „Koło Meraka” – od nazwiska założyciela Juliusza Meraka nazywane także „Kołem Przyjaciół” lub najczęściej, potocznie, „Kołem”. W 1908 r. T. Bigo założył kolejne o nazwie „Kółko Przygotowawcze”, którego składu dziś nie znamy¹⁰.

Jako uczeń VII klasy był członkiem, zawiązanego 8 X 1911 r., kółka historycznego¹¹, a samą klasę ukończył – obok Macieja Łacha – jako uczeń chlubnie uzdolniony¹². Należał do grupy współzałożycieli drużyny piłkarskiej¹³.

T. Bigo od początku aktywnie włączył się w działalność ruchu zarzewiackiego, został przedstawicielem mieleckiej młodzieży gimnazjalnej na – nielegalnym jeszcze – I Krajowym Zjeździe Młodzieży Niepodległościowej Zarzewiackiej Szkół Średnich z Galicji Wschodniej we Lwowie 2 II 1910 r.¹⁴ Na jesieni 1910 r. doszło na tle różnic ideowych – ruchowi zarzewiackiemu zarzucono brak wyraźnego programu społecznego – do rozłamu. W lutym 1911 r. powstał „Związek Jastrzębi”¹⁵, który w październiku 1912 r. zmienił nazwę na „Związek Przebojem” („Przebojem”). Tadeusz Bigo był zaangażowany w obu tych organizacjach, a następnie działał na rzecz ponownego zjednoczenia

⁸ M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska, U. Perkowska, *Corpus Studiosorum Universitatis Jagellonicae 1850–1918*, t. III: A-D, red. J. Michalewicz, Kraków 1999, s. 267.

⁹ P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. II: 1780–2014, red. D. Malec, Kraków 2014, s. 2325.

¹⁰ J. Skrzypczak, *Na drodze do wolności. Mielczanie w walce o niepodległość Polski 1907–1918*, Mielec 2008, s. 95; T. Bigo, *Jak dyrektor Moskwa walczył z Zarzewiem*, [w:] *Pamiętnik zjazdu wychowawców i wychowanków Gimnazjum im. Stanisława Konarskiego w Mielcu z lat 1905–1939*, Mielec 1960, maszynopis; cyt za: J. Skrzypczak, *op. cit.*, s. 96.

¹¹ Na spotkaniach kółka wygłosił referat: „Przyczyny upadku Polski”. Zob.: *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912*, Mielec 1912, s. 41. Data założenia kółka jest myląca, gdyż oznacza jego założenie w danym roku szkolnym. I tak w 1913/13 miało to miejsce 28 X 1912 r. Wówczas T. Bigo, uczeń klasy VIII, został jego sekretarzem. Wygłosił w ramach jego prac dwa referaty; na pierwszym spotkaniu: „Geneza państwa polskiego” oraz na ostatnim: „Przyrodzone podstawy państwa polskiego”. Zob. *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912/13*, Mielec 1913, s. 69.

¹² *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912...*, s. 52.

¹³ <http://www.encyklopediamiastamielca.pl/gryf-mielecki-klub-sportowy-gryf> [dostęp 2 VI 2015 r.].

¹⁴ J. Skrzypczak, *op. cit.*, s. 101.

¹⁵ Tadeusz Bigo przekazał m.in. statut organizacji, pierwsze instrukcje, etc. Tadeuszowi Münnichowi wiosną 1911 r., który wówczas był uczniem gimnazjum w Dębicy. Zob.: M. Gałęzowski, *Pulkownik „Żegota”. Życie i pisma pułkownika dypl. Tadeusza Münnicha*, Warszawa 2009, s. 101.

z Zarzewiem¹⁶. Naturalną konsekwencją było, w późniejszych latach, członkostwo zaangażowanej w ruch młodzieży w Związku Walki Czynnej czy w Polskich Drużynach Strzeleckich¹⁷. Tadeusz Bigo posiadał w krakowskiej drużynie pseudonim – Jan Szamor¹⁸.

W wieku 19 lat T. Bigo został immatrykulowany jako słuchacz zwyczajny na semestr zimowy roku szkolnego 1913/14 na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁹. Ciekawą informację przynosi drukowane sprawozdanie Dyrekcji cesarsko-królewskiego Gimnazjum w Mielcu. Każdy abiturient deklarował jeżeli nie uczelnię, to kierunek studiów, jakie zamierza podjąć; w przypadku T. Bigo była to medycyna²⁰. Zabójstwo austriackiego następcy tronu w Sarajewie w 1914 r. przyniosło wybuch wojny zwanej z czasem Wielką. „Tadek Bigo, jak zwykle czujny i należycie orientujący się – zapisał F. Sokół – zarządził mobilizację naszego Oddziału i oddał mieszkanie swej matki na koszary”²¹. Ćwiczenia wspomnianych wyżej oddziałów odbywały się w następnych dniach w ogrodzie przy domu rodzinnym T. Bigo, a sam bohater posiadał stopień kaprała. Dnia 5 VIII 1914 r. (lub 17 VIII 1914 r. jak podają inne źródła) wyruszyła w drogę z Mielca do Krakowa pierwsza grupa 13 drużyniaków, w tym T. Bigo²².

Niemniej, w Krakowie i – tak jak zapisał w cytowanym życiorysie – w Wiedniu oddawał się studiowaniu nauk prawnych; odpowiednio nad Wisłą w latach: 1913/14, 1915/16–1916/17 oraz nad Dunajem 1914/15 sem. II²³. Przerwa w nauce – w roku szkolnym 1914/15 sem. I – spowodowana była zamknięciem Uniwersytetu Jagiellońskiego z powodu konkretnego i bliskiego zagrożenia Krakowa przez zbliżające się oddziały

¹⁶ J. Skrzypczak, *op. cit.*, s. 104.

¹⁷ *Ibidem*, s. 118, 127.

¹⁸ *Polskie pseudonimy wojskowe 1908–1918*, Lwów 1928, s. 62.

¹⁹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), S II 516, rok szkolny 1913/14 sem. I, lp. 27, nr wpisu 849.

²⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912/13*, Mielec 1913, s. 83. Zob.: *Księga jubileuszowa 100 rocznicy powstania gimnazjum i liceum w Mielcu 1905–2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005.

²¹ F. Sokół, *Mielec w dniu wypowiedzenia wojny*, [w:] *Historia ruchu niepodległościowego na terenie miasta Mielca oraz kronika Związku Strzeleckiego Oddz. im. płk Lisa-Kuli w Mielcu*, Mielec 1934, (brak paginacji).

²² J. Skrzypczak, *op. cit.*, s. 147, 149.

²³ Nie pokrywa się to z ustaleniami A. Redzika, który twierdzi, że naukę w Wiedniu kontynuował w latach 1915–1918. Zob.: A. Redzik, *Kurs Prawa Lotniczego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1936–1939)*, „Rocznik Lwowski”, Warszawa, 2006, s. 44. Dodatkowo trzeba skonstatować, iż T. Bigo „wysłuchał” tylko siedmiu semestrów z obowiązkowych ośmiu wymaganych na studiach prawniczych. Dnia 18 II 1916 r. wiedeńskie Ministerstwo Wyznań i Oświaty wydało specjalny reskrypt, na podstawie którego zaliczano słuchaczom wydziałów prawniczych semestry utracone w wyniku działań wojennych. Na jego podstawie dziekan krakowskiego fakultetu prawniczego 6 X 1917 r. zgodził się na wydanie absolutorium bez brakującego semestru. Zob.: AUJ, WP II 395, kopie absolutorium i świadectw odejścia. *Erlaus des Ministers für Kultus und Unterricht vom 18. Februar 1916, Z.5161 an die Rektorate sämtlicher Universitäten, betreffend die Milderung der Nachteile, welche den zur Kriegsdienstleistung ein-ingerückten Studierenden in ihrem Studiengange erwachsen*, [w:] *Verordnungsblatt für den Dienstbereich k.k. Ministeriums für Kultus und Unterricht. Jahrgang 1916*, Wien 1916, s. 27.

armii Imperium Rosyjskiego²⁴. Podczas jednego semestru – 1915/16 sem. II – pobierał stypendium z fundacji Edwarda Pawła Czabana będącej pod zarządem Senatu UJ. Swoją wiedzę uzupełnił, słuchając wykładów na Wydziale Filozoficznym w roku szkolnym 1917/18 sem. I²⁵. Jak wspominał sam T. Bigo, w trakcie studiów w Krakowie był działaczem Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów UJ. W 1913 r. był członkiem komisji statutowo-regulaminowej i komisji czytelnianej. Po wznowieniu wykładów w 1915 r. na UJ ukonstytuował się zarząd tymczasowy m.in. z T. Bigą, który w 1916 r. objął funkcję sekretarza. Z dniem 1 XI 1916 r. Senat Akademicki mianował nowego prezesa w osobie T. Bigi. Funkcję tą pełnił do 5 II 1918 r.²⁶ Nasz bohater był również członkiem Komitetu Funduszu Pomocy Wojennej UJ²⁷.

W monarchii austriackiej – według ogólnej ustawy naukowej z 1 X 1850 r., a według ustawy z 20 IV 1893 r. o odbywaniu nauk prawno-politycznych i o zdawaniu z nich egzaminów państwowych w szczególności – studia trwały osiem semestrów i w trakcie nich słuchacz musiał – jeżeli pragnął po ich ukończeniu „uzyskać uzdolnienie do służby publicznej” – zdać po czterech pierwszych semestrach egzamin historyczno-prawny, a po wysłuchaniu kolejnych czterech – dwa egzaminy: sądowy i z nauk politycznych. Nie było stopnia magistra²⁸. Zgodnie z tymi zasadami T. Bigo w Krakowie zdał: egzamin historyczno-prawny 27 IV 1916 r., egzamin sądowy 19 II 1919 r., egzamin z nauk politycznych 29 XI 1917 r.²⁹

Dnia 19 X 1917 r. uzyskał T. Bigo absolutorium (zob. Aneks, dok. 1), co było warunkiem *sine qua non* – poza formalnym złożeniem podania na ręce dziekana Świątynnego Wydziału – zgodnie z rozporządzeniem z 15 IV 1872 r. przystąpienia (dopuszczenia) do egzaminów ścisłych (rygorozów) na stopień doktora praw³⁰. I tak:

²⁴ AUJ, WP II 84, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 25 X 1914 r. Co ciekawe, zachowały się wpisy – w księdze immatrykulacyjnej – nowo przyjętych słuchaczy, jednak dopisano obok: „z powodu grożącego Krakowowi oblężenia przez Moskali – wykładów w tym półroczu na Uniwersytecie Jagiellońskim nie było”. Zob.: AUJ, S II 516, *Album Universitatis Jagellonicae Cracoviensis ab anno 1911/12–1921/22*.

²⁵ M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska, U. Perkowska, *Corpus Studiosorum...*, s. 267.

²⁶ AUJ, S II 744, Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Uczniów UJ. Zob.: *Jubileusz 60-lecia Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, księga pamiątkowa*, red. J. Szwed, Kraków 1926, s. 86; *LIX Sprawozdanie Towarzystwa Wzajemnej Pomocy uczniów Uniw. Jagiell. w Krakowie za rok administracyjny 1924/25 i Kronika Towarzystwa za lata 1913/14–1923/24*, Kraków 1926, s. 8–13 (AUJ, BP 11, Sprawozdania z działalności Bratniej Pomocy).

²⁷ AUJ, S II 85, Protokoły posiedzeń Senatu Akademickiego, protokół z 17 VII 1916 r.; S II 1104, Komitet Funduszu Pomocy Wojennej. Zob.: U. Perkowska, *Uniwersytet Jagielloński w latach I wojny światowej*, Kraków 1990, s. 134.

²⁸ K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, Kraków 1913, s. 221–224. Zob.: M. Barcik, *Komisja Rządowa Egzaminacyjna (Państwowa Komisja dla Teoretycznych Egzaminów Prawniczych) w Krakowie (1850–1932). Zarys dziejów komisji. Kancelaria i op. zespołu*, [w:] *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, Kraków 1997, s. 441–447.

²⁹ M. Barcik, A. Cieślak, D. Grodowska-Kulińska, U. Perkowska, *Corpus Studiosorum...*, s. 267.

³⁰ K.W. Kumaniecki, *op. cit.*, s. 256–261.

Rygorozum I: (politicum) – 6 XII 1917: Edmund Krzymuski – sufficienter, Stanisław Estreicher – sufficienter, Stanisław Wróblewski – sufficienter, Adam Krzyżanowski – sufficienter; adprobatur per vota unanimitate – Stanisław Wróblewski.

Rygorozum II: (iudicale) – 19 II 1919: Edmund Krzymuski – valde bene, Franciszek Ksawery Fierich – sufficienter, Władysław Leopold Jaworski – sufficienter, Stanisław Estreicher – sufficienter; adprobatur per vota unanimitate – Stanisław Estreicher.

Rygorozum III: (historicum) – 4 IV 1919: Bolesław Ulanowski – sufficienter, Stanisław Wróblewski – sufficienter, Stanisław Estreicher – sufficienter; adprobatur per vota unanimitate – Stanisław Estreicher³¹.

W wyniku pozytywnie złożonych egzaminów ścisłych przez aspirującego do stopnia doktorskiego kandydata dopuszczono do uroczystej promocji, a na potwierdzenie tego faktu w „Album promotionum Universitatis Jagellonicae” wpisano:

Dominus Thaddaeus Antonius Bigo

oriundus Mielec

hodie Doctor iuris renuntiatus est.

Cracovie 5 mensis Aprilis anni 1919

Podpisy złożyli obecni przy promocji: ksiądz Maciej Sieniatycki jako urzędujący rektor UJ, Stanisław Estreicher będący wówczas dziekanem Wydziału Prawa i Adam Krzyżanowski, który pełnił rolę promotora z urzędu (ten, który wręczał dyplom i odbierał przysięgę)³².

W ten sposób otworzyły się przed T. Bigą ścieżki zarówno urzędniczej, jak i naukowej kariery, na które wkroczał dokładnie w takiej kolejności, jak zostało to wyżej wymienione.

W roku akademickim 1918/19 T. Bigo uczęszczał na kurs dla abiturientów w Akademii Handlowej w Krakowie – kurs dla byłych wojskowych – oraz odbył praktykę w Związku Rewizyjnym Spółek Rolniczo-Handlowych przy Syndykacie Rolniczym w Krakowie. Od maja do 15 VII 1919 r. odbył praktykę w Kancelarii Adwokackiej dr. Dziadyka w Mielcu³³.

W niepodległej Polsce był T. Bigo sekretarzem Sejmiku (Wydziału) Powiatowego³⁴ w Kutnie 1 VI-30 IX 1919 r. – o czym w życiorysie nie wspomina – by następnie przenieść się do Warszawy. Tam, w Ministerstwie Rolnictwa i Dóbr Państwowych, objął

---

³¹ AUJ, WP II 527, poz. 276.

³² AUJ, S II 521, poz. 5063.

³³ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, życiorys (brak daty), k. 68.

³⁴ Zob.: M. Nartowicz-Kot, *Narodziny samorządu terytorialnego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego (1915–1922)*, [w:] *Z dziejów samorządu terytorialnego w XIX i XX wieku*, red. M. Przeniosło, Kielce 2013, s. 101 i n.

funkcję pomocnika referenta w Wydziale Ekonomiki Rolnej, którą pełnił od 1 X³⁵ do 31 XII 1919 r. Dnia 1 I 1920 r. został referentem w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (do 31 XII 1920 r.), następnie awansował na stanowisko starszego referenta (1 I 1921 r. – 30 IX 1922 r.). Od dnia 15 III 1920 r. formalnie był oddelegowany do warszawskiego Urzędu Wojewódzkiego³⁶, z którego – ze stanowiska starszego referenta – został zwolniony z dniem 30 IX 1922 r.³⁷

Praca w administracji (Kutno, Warszawa) rozbudziła we mnie – zacytujmy ponownie T. Bigo – zainteresowania nauką prawa administracyjnego i dużo czasu poświęcałem studiowaniu literatury tego przedmiotu – w języku niemieckim i francuskim. Gdy zatem otrzymałem w 1922 r[oku] od prof[esora] Zbigniewa Pazdro, kierownika katedry prawa administracyjnego UJK we Lwowie propozycję przyjęcia asystentury przy tej katedrze, ofertę z miejsca zaakceptowałem³⁸.

3. Początki kariery naukowej (akademickiej)

Dokładnie oddając ducha czasów i epoki, Z. Pazdro był profesorem na zwyczajnej katedrze nauki administracji i prawa administracyjnego UJK oraz kierownikiem (dyrektorem) Seminarium (późniejsze zmiany nazwy: Instytut, Zakład) Administracyjnego, czyli zakładu naukowego poświęconego prowadzeniu badań i edukacji studentów – przy tejże katedrze.

Od roku akademickiego 1922/23 na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych UJK pojawiły się pomocnicze siły naukowe w osobie T. Bigi jako starszego asystenta przeznaczonego dla katedr nauk politycznych (od 1 X 1922 r.) i jednego z dwóch płatnych na Wydziale, obok Antoniego Nowaka, który był asystentem przy katedrach prawno-sądowych³⁹. Drugim starszym asystentem, ale wolontariuszem, był Edmund Rappé⁴⁰. Trzeba zaznaczyć, że warunki życia naszego bohatera wcale nie były łatwe. Dnia 12 X 1922 r. skierował na ręce ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego – przez Dziekanat Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych – prośbę o pokrycie kosztów przeniesienia się z Warszawy do Lwowa⁴¹. Natomiast dziekan Wydziału zwrócił się również do MWRiOP z wnioskiem o przyznanie dodatku naukowego T. Bidze. Argumentowano w tym piśmie, iż sam bohater zrezygnował z wyższego stanowiska w administracji

³⁵ Dnia 1 IX 1913 r. wg DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, odpis pisma nominacyjnego z 14 VII 1919 r., k. 40.

³⁶ P. M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 23–25.

³⁷ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, odpis pisma A. Kamińskiego z 28 IX 1922 r., k. 6.

³⁸ AUWr., *Album Dwudziestolecia Uniwersytetu Wrocławskiego...*, k. 421–424.

³⁹ *Ibidem*, pismo A. Dolińskiego do Senatu Akademickiego UJK z 26 VI 1922 r., k. 4.

⁴⁰ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–1923 za rektoratu prof. ks. dr Stanisława Narajewskiego*, Lwów 1926, s. 28; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1921/22 i 1922/23*, Lwów 1923, s. 43.

⁴¹ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, pismo T. Bigi z 12 X 1922 r., k. 9.

samorządowej, by poświęcić się w obranej przez siebie dyscyplinie naukowej, tak bardzo odradzającemu się państwu polskiemu potrzebnej⁴². Niemal od razu T. Bigo zaangażował się w życie polityczne i społeczne Lwowa. I tak – za zgodą Romana Dmowskiego – grupa 42 polityków obozu narodowego powołała tzw. Zespół Stu, którego członkiem założycielem, oprócz m.in. Aleksandra Domaszewicza, Eustachego Gaberlego, Kornela Krzeczunowicza, Wacława Mejbauma czy Stefana Męcarskiego, był T. Bigo⁴³. W I i II trymestrze roku akademickiego 1923/24 Z. Pazdro prowadził pięciogodzinny (jedną godzinę dziennie przez pięć dni w tygodniu) wykład oraz dwugodzinne ćwiczenia przy współudziale swoich asystentów: T. Bigi i E. Rappégo. W tych dwóch trymestrach prowadził dwa dwugodzinne seminaria – administracyjne i z prawa cywilnego, z czego to pierwsze kontynuował w trymestrze III, ale dla tych tylko, którzy uczęszczali na nie wcześniej. W trymestrze III zajęcia były tradycyjnie już bardziej specjalistyczne – prawo administracyjne (2 godziny), prawo wodne (1 godzina), administracja socjalna w Polsce (2 godziny) oraz dwie grupy ćwiczeń po jednej z każdym asystentem (dla początkujących z E. Rappé, a dla kontynuujących z T. Bigą) w liczbie 2 godzin⁴⁴. W następnym roku akademickim dołączył do tej grupy również jako starszy asystent wolontariusz Marian Zimmermann⁴⁵. Utrzymany został podział na zajęcia w I i II oraz w III trymestrze z wyjątkiem wykładu pięciogodzinnego, który był prowadzony przez cały rok akademicki z podziałem na część ogólną w I i II trymestrze oraz część szczegółową w III (zamiast wybranych zagadnień w latach wcześniejszych). Zastrzeżono, że ćwiczenia są dla początkujących studentów z III i IV roku w I i II trymestrze, a w III trymestrze (wiosennym) przewidziana jest kontynuacja. W ten sam sposób potraktował Z. Pazdro swoje seminarium – w III trymestrze tylko kontynuacja. Wykład dwugodzinny z prawa agrarnego miał T. Bigo w trymestrze jesiennym⁴⁶. W roku akademickim 1925/26 oraz 1926/27 Z. Pazdro prowadził tylko wykłady – 5-godzinny z administracji z takim samym podziałem merytorycznym oraz 2-godzinny z prawa agrarnego. Zasady przyjęcia na ćwiczenia oraz seminarium były identyczne jak w latach poprzednich⁴⁷. Trzeba tutaj dodać dwa fakty. Po pierwsze, w roku akademickim 1924/25 wykladał T. Bigo w Wyż-

---

⁴² *Ibidem*, pismo dziekana Z. Pazdry z 24 X 1922 r., k. 13.

⁴³ *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2012, s. 225; S. Męcarski, *Zespół Stu*, „Wiadomości”, nr 24 (846) z 17 VI 1962 r., s. 3; M. Patelski, *Kornel Krzeczunowicz – żołnierz, ziemianin i pisarz*, „Zeszyty Historyczne”, (Paryż) 2001, z. 138, s. 98 i n.

⁴⁴ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w roku akademickim 1923–1924*, Lwów 1923, s. 11, 13, 15, 17.

⁴⁵ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. W. Sieradzki, Lwów 1925, s. 105; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1925/26 i 1926/27*, Lwów 1925, s. 41.

⁴⁶ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1924–1925*, Lwów 1924, s. 12–13, 16, 18.

⁴⁷ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1925–1926*, Lwów 1925, s. 12, 14, 17, 19.

szej Szkole Handlu Zagranicznego i został mianowany egzaminatorem z tych przedmiotów przy końcowych egzaminach dyplomowych⁴⁸. Po drugie, T. Bigo dzięki stypendium MWRiOP oraz zasiłkowi naukowemu z Fundacji im. Stanisława Popowskiego przebywał – w roku akademickim 1925/26 – na stypendium w Paryżu⁴⁹. Podczas pobytu w stolicy Francji uczęszczał na wykłady na fakultecie prawniczym, uczestniczył w seminarium z prawa publicznego u Mestre’a, na seminarium z prawa administracyjnego u Rollanda, korzystał ze zbiorów bibliotecznych, przygotowując rozprawę o związkach publicznych francuskich⁵⁰. T. Bigo w roku 1926/27 ponownie ogłosił dwugodzinny wykład o prawie agrarnym w I i II trymestrze⁵¹. Powołując się na *Kronikę UJK...*, dowiadujemy się dokładnie, iż w tym roku akademickim pod przewodnictwem Z. Pazdry w Seminarium pracowali asystenci: T. Bigo, M. Zimmermann i E. Rappé. Personel pomocniczy złożony był z sekretarki Marii Płoszajówny oraz dietariusza bibliotecznego, studenta praw, Mariana Kurica. Stypendystami byli: Anna Wagnerówna, Włodzimierz Baran, Władysław Leń, Tadeusz Majchrowicz i Andrzej Wojtasiewicz. W ćwiczeniach przez trzy trymestry uczestniczyło 19 studentów, przez dwa 55, a przez jeden 61. Przerobiono 159 tematów, z czego 76 pisemnie. Na seminarium dla kontynuujących uczestniczyło 9 studentów, którzy przedyskutowali 7 prac⁵². W roku akademickim 1927/28 oferta wykładów była identyczna jak rok wcześniej⁵³.

Dnia 15 VI 1927 r. zmarł w Wilnie radca Prokuratorii Skarbu i zastępca na nadzwyczajnej katedrze nauki administracji i prawa administracyjnego i kierownik Seminarium Prawa Administracyjnego Wydziału Prawa i Nauk Społecznych USB Kazimierz Maria Krzyżanowski⁵⁴. Obsada tej katedry nie przyniosła już ani władzom Wszechnicy Batorskiej, ani MWRiOP takich trudności jak w latach wcześniejszych. Początkowo największe szanse na objęcie wykładów miał Tadeusz Hilarowicz, ale jego kandydatura nie zyskała uznania Rady Wydziałowej. Rozpisano tzw. ankietę profesorską i czekano na propozycje. Kandydaturę T. Hilarowicza, będącego wówczas docentem prawa administracyjnego UJ oraz profesorem (wykładowcą) m.in. Wolnej Wszechnicy Polskiej, zgłosił emerytowany profesor Uniwersytetu w Warszawie – Adolf Suligowski⁵⁵. Z Kra-

⁴⁸ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, życiorys (brak daty), k. 68.

⁴⁹ *Ibidem*, pismo sekretarza komitetu do Dziekanatu Wydziału Prawa UJK z 21 XI 1925 r.

⁵⁰ *Ibidem*, sprawozdanie za okres I–31 III 1926 r., k. 52.

⁵¹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927*, Lwów 1926, s. 12, 17.

⁵² *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1926/27 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. J. Siemiradzki, Lwów 1928, s. 91.

⁵³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, Lwów 1927, s. 11.

⁵⁴ P.M. Żukowski, *Kazimierz Maria Krzyżanowski (13 II 1893–15 VI 1927)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa”, 2014, t. 7, z. 4, s. 593–628.

⁵⁵ *Lietuvos centrinių valstybės archyvas (dalej: LCVA)*, f. 175, op. 2VIB, spr. 202, Katedra prawa administracyjnego, list A. Suligowskiego do dziekanatu Wydziału Prawa USB z 8 IX 1927 r.

kowa – z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością – został zgłoszony również docent UJ – Jerzy Panejko⁵⁶. Uniwersytet we Lwowie zaproponował doktora praw UJ oraz starszego asystenta przy katedrze (seminarium) Z. Pazdry, który kończył wówczas rozprawę habilitacyjną, T. Bigę⁵⁷. Komisja wydziałowa do obsadzenia katedry postanowiła poprosić Wacława Komarnickiego o szczegółowy referat dotyczący kandydatury J. Panejki⁵⁸. Dla osób obznajomionych z ówczesnymi zasadami procedowania było już niemal na 99% pewnym, że – przynajmniej na wniosku do MWRiOP o nominację będzie widniało nazwisko J. Panejki. Tak też się stało; Rada Wydziałowa poparła wniosek na posiedzeniu 30 VI 1928 r.⁵⁹, a Prezydent Rzeczypospolitej 4 XII 1928 r. nominował J. Panejkę na nadzwyczajną katedrę nauki administracji i prawa administracyjnego w USB z objęciem profesury od 1 XII 1928 r. (1 I 1929 r.). Była to pierwsza z nieoficjalnych przegranych naszego bohatera nawet nie o katedrę, a o możliwość wykładania. Niemniej rok 1927 był przede wszystkim ostatnim rokiem T. Bigi jako doktora.

Na posiedzeniu Rady Wydziałowej Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 7 III 1928 r. dziekan profesor Kamil Stefko referował podanie z 19 I 1928 r.⁶⁰ T. Bigi o habilitację, a dokładnie o udzielenie prawa wykładania (*veniam legendi*)⁶¹ z zakresu prawa administracyjnego i nauki administracji na podstawie rozprawy: *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa Polskiego*⁶². Do tak zwanej komisji osobistej wybrano dziekana, jak również profesorów: Stanisława Starzyńskiego i Ludwika Ehrlicha, a do komisji mającej „[...] przedłożyć opinię rzeczową” wybrano Z. Pazdrę jako referenta i S. Starzyńskiego jako koreferenta⁶³.

Procedura habilitacji nadal była oparta na rozwiązaniach odziedziczonych po monarchii austriackiej, a przyjętych niemal w niezmienionej formie w niepodległej II Rzeczypospolitej i unormowanych ustawą o szkołach akademickich z 13 VII 1920 r. Warto w kilku zdaniach ją tutaj przybliżyć. Warunkiem dopuszczenia do habilitacji były oczywiście odpowiednie osobiste – w tym zarówno personalne, jak i naukowe – predyspozycje kandydata, o czym rozstrzygała – jak zostało przywołane wyżej – Rada Wydziałowa. Innym warunkiem, od którego przewidziano odstępstwo tylko i wyłącznie w przypadku „wyjątkowo wybitnych badaczy”, było posiadanie stopnia doktorskiego lub „jakiegoś

⁵⁶ *Ibidem*, list J. Panejki do dziekana Wydziału Prawa USB z 15 X 1927 r.

⁵⁷ *Ibidem*, list T. Bigi do dziekana Wydziału Prawa USB z 9 VII 1927 r.

⁵⁸ *Ibidem*, protokół z posiedzenia komisji dla obsadzenia katedry z 2 VI 1928 r.

⁵⁹ *Ibidem*, pismo dziekana Wydziału Prawa do Senatu Akademickiego USB z 7 VII 1928 r.

⁶⁰ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, podanie z 19 I 1928 r., k. 86.

⁶¹ Artykuł 50 ustawy z 13 VII 1920 o szkołach akademickich brzmi: „Rada Wydziałowa może udzielić ubiegającemu się o to kandydatowi prawa wykładania (*venia legendi*); postępowanie, prowadzące do tego celu nazywa się habilitacją, kandydat zaś, któremu zostało przyznane prawo wykładania w szkole akademickiej, otrzymuje tytuł docenta [...]”. Zob.: Dz. U. RP z 1920 r. Nr 72, poz. 494.

⁶² Warszawa 1928.

⁶³ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1042, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 7 III 1928 r., k. 22.

innego” równoważnego stopnia naukowego. Procedura uzyskania *veniam legendi* składała się z trzech etapów. Pierwszy etap stanowiła ocena rozprawy habilitacyjnej przez wyznaczone osoby: referenta głównego i koreferenta lub koreferentów, których łącznie musiało być minimum dwóch. Nie zostało sprecyzowane, na kiedy referaty dotyczące rozprawy mają być gotowe. Wszystko to regulowała tradycja, a niewątpliwy wpływ na tempo miała i osoba kandydata, i poziom merytoryczny przedłożonej rozprawy. Jeżeli osoby wyznaczone do napisania recenzji wywiązały się ze swojego zadania, na posiedzeniu Rady Wydziałowej recenzje te były referowane i w zależności od konkluzji kandydat był dopuszczany do dalszych aktów – używając ówczesnego języka – czyli etapów habilitacji lub nie. Jeżeli konkluzja była pozytywna, profesorowie wyznaczali najpierw termin dyskusji habilitacyjnej (dawniej kolokwium), które było przeprowadzane głównie przez referentów rozprawy, ale oczywiście pytania mogli zadawać wszyscy obecni członkowie Rady. Był to drugi etap procedury. Po jego zaakceptowaniu dopuszczano kandydata, najczęściej w kilka dni później, do trzeciego stadium, czyli próbnego wykładu habilitacyjnego, którego temat był wybrany przez Radę Wydziałową z listy zaproponowanej przez kandydata. Jeżeli to trzecie stadium wypadło pozytywnie, profesorowie głosowali za udzieleniem *veniam legendi*. W wyjątkowych sytuacjach Rada mogła podjąć decyzję o zwolnieniu kandydata z drugiego i trzeciego aktu habilitacji. Decyzja Rady była przesyłana do akceptacji Senatowi Akademickiemu – względnie Zebraniu Ogólnemu Profesorów – po czym wymagała zaakceptowania przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego⁶⁴.

Dnia 4 VI 1928 r. K. Stefko w imieniu komisji osobistej przedstawił na posiedzeniu Rady Wydziałowej opinię tejże, iż kwalifikacje osobiste kandydata są bez zarzutu, co „w tajnym głosowaniu kartkami uchwalono jednomyślnie”⁶⁵. Referat główny napisany przez Z. Pazdrę był gotowy 5 VI 1928 r., a w pięć dni później – 10 VI 1928 r. – przystąpił w całości do niego S. Starzyński. Konkluzja była pozytywna (zob.: Aneks, dok. nr 2). Po latach Jan Boć tak napisał:

Jego [T. Bigo] praca habilitacyjna o związkach publicznoprawnych w świetle ustawodawstwa polskiego jest dziś z powodzeniem cytowana i przepisywana. Okoliczność ta daje wiele do myślenia. Okazuje się, że podstawowe ustalenia w sprawach stosunków społeczno-prawnych mogą być – mimo pędu cywilizacyjnego – równie trwałe, jak składowe elementy materii fizycznej⁶⁶.

⁶⁴ Dz. U. RP z 1920 r. Nr 72, poz. 494, ustawa o szkołach akademickich (artykuły 50–56). Zob. J. Jastrzębski, *Habilitacja w państwowym szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej*, „Analecta” 2010, R. XIX, z. 1–2, s. 63–81.

⁶⁵ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1042, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 6 VI 1928 r., k. 42, 47.

⁶⁶ J. Boć, *Tadeusz Bigo, [w:] Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów...*, s. 23.

Przedstawienie opinii referenta wraz z dołączonym poparciem koreferenta miało miejsce na posiedzeniu Rady Wydziałowej 12 VI 1928 r. W tajnym głosowaniu kartkami grono profesorskie jednomyślnie uznało rozprawę „za odpowiadającą wymaganiom ustawowym i wystarczającą do przystąpienia do dalszego aktu habilitacji, to jest do kolokwium, które odbędzie się w czwartek 14 czerwca b[ieżącego] r[oku] o godz[inie] 11-tej⁶⁷”.

Obrady Rady Wydziałowej prowadził dziekan, a obecni byli: S. Starzyński, Władysław Abraham, Leon Piniński, Stanisław Głąbiński, Marcei Chlamtacz, Aleksander Doliński, Przemysław Dąbkowski, Z. Pazdro, Roman Longchamps de Bèrier, Edward Dubanowicz (jako „prowadzący pióro”) oraz delegat docentów Maurycy Allerhand. Pytania postawili profesorowie: Z. Pazdro, S. Starzyński, M. Chlamtacz i R. Longchamps de Bèrier. Następnie w tajnym głosowaniu kartkami uchwalono wszystkimi 12 głosami, aby uznać kolokwium za złożone z wynikiem pomyślnym i dopuścić T. Bigę do wykładu habilitacyjnego. Nasz bohater przedstawił następujące propozycje tematów tegoż wykładu: 1) „Prawomocność aktów administracyjnych w prawie polskim”; 2) „Przymus administracyjny”; 3) „Wywłaszczenie w prawie agrarnym”. Wybrano temat zgłoszony pod punktem pierwszym⁶⁸.

Wykład habilitacyjny odbył się następnego dnia; rozpoczął o 12.15, a zakończył o 13. Po jego zakończeniu członkowie Rady Wydziałowej udali się do sali obrad, a tam – zgodnie referent i koreferent – postawili wniosek o uznanie wykładu za wystarczający, co zostało przyjęte jednomyślnie. To otworzyło drogę do ostatniego głosowania. Rada Wydziałowa na podstawie wszystkich stadiów habilitacji – również jednomyślnie – uchwaliła nadanie T. Bidze *veniam legendi* z zakresu nauki administracji i prawa administracyjnego i przedłożenie takiej uchwały najpierw Senatowi Akademickiemu, a następnie MWRiOP do zatwierdzenia⁶⁹. Dnia 27 VI 1928 r. zostało wysłane oficjalne pismo do Warszawy, na które resort odpisał 16 VIII 1928 r., informując, iż minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego zatwierdził uchwałę Rady z 15 VI 1928 r., której mocą T. Bigo został habilitowany jako docent⁷⁰.

Zatwierdzenie ministerialne nie miało wpływu na obsadę katedry, rodzaj oraz liczbę etatów. T. Bigo pozostał nadal formalnie zatrudniony jako starszy asystent prowadzący wykłady, ćwiczenia oraz pełnił funkcję delegata docentów do Rady Wydziałowej (w roku akademickim 1929/30 i przez cały czas był „prowadzącym pióro”⁷¹ oraz w roku 1932/33, w którym również prowadził protokoły z posiedzeń Rady⁷²) oraz członka ko-

---

⁶⁷ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1042, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 12 VI 1928 r., k. 49f.op.spr.

⁶⁸ *Ibidem*, protokół z 14 VI 1928 r., k. 52.

⁶⁹ *Ibidem*, protokół z 15 VI 1928 r., k. 54.

⁷⁰ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, pismo MWRiOP z 16 VIII 1928 r., k. 106, 117.

⁷¹ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1092, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 15 VI 1929 r., k. 9

⁷² DALO, f. 26, op. 6, spr. 1157, protokoły z posiedzeń Rady Wydziału z r. akad. 1932/33.

misji egzaminacyjnej dla roku III⁷³. W roku 1928/29 Z. Pazdro „oddal” pięciogodzinny wykład nauki administracji i prawa administracyjnego T. Bidze⁷⁴. W następnym roku akademickim seminarium administracyjne Z. Pazdro prowadził wspólnie z T. Bigą, który zachował „wykład główny” oraz prawo agrarne⁷⁵ i tak też było w następnych latach⁷⁶. W tym samym czasie w decydująca fazę wkroczyły kwestie związane z organizacją i otwarciem studiów ekonomicznych i politycznych na lwowskim fakultecie prawniczym, które miałyby za zadanie przygotowanie kandydatów do państwowej służby administracyjnej i dyplomatycznej, a także do zawodów związanych z sądową administracją. Rada Wydziałowa powołała komisję, która miała się zająć organizacyjną stroną przedsięwzięcia, a w jej skład weszli: S. Głębiński, Ludwik Ehrlich, R. Longchamps de Bérier, A. Doliński, Z. Pazdro, S. Starzyński i jako jedyny docent w tym gronie – T. Bigo⁷⁷. Dodam, iż T. Bigo odbył dzięki dwóm subwencjom – pierwszej w wysokości 600 złotych – studia specjalistyczne we Włoszech w 1929 r.⁷⁸ oraz drugiej – w wysokości 2 000 złotych udzielonej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – podróż naukową w dniach 26 III–16 V 1930 r. po Niemczech i Francji, której celem było „zbadać urzędów służących dla kształcenia prawników”⁷⁹.

Rok 1932 przyniósł T. Bidze dwie – mgliste – propozycje objęcia katedr. Pierwsza dotyczyła objęcia w Krakowie katedry prawoznawstwa ogólnego na Akademii Górniczej. Na ręce rektora UJK dziekan Wydziału Górniczego – Walery? Goetel – krakowskiej Akademii skierował 20 XI 1931 r. zapytanie, kogo widzi jako osobę najodpowiedniejszą do objęcia, wolnej wskutek przejścia w stan spoczynku Józefa Zarańskiego,

⁷³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1928/29 i 1929/30*, Lwów 1930, s. 16.

⁷⁴ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929*, Lwów 1928, s. 11.

⁷⁵ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, Lwów 1929, s. 11, 13.

⁷⁶ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931*, Lwów 1930, s. 12. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32*, Lwów 1931, s. 16; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932/33*, Lwów 1932, s. 13, 16; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37*, Lwów 1936, s. 12.

⁷⁷ A. Redzik, *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33), s. 121 i n.; *idem, Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego*, Warszawa-Kraków 2012, s. 57.

⁷⁸ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, pismo MWRiOP w sprawie zasiłku naukowego z 27 VII 1929 r., k. 120.

⁷⁹ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1109, protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 26 II 1930 r., k. 6. *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1929/30 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. H. Schramm, Lwów 1931, s. 38–39, 55. Zob.: *Nowe studia na Wydziale Prawa UJK we Lwowie, „Przegląd Prawa i Administracji” 1936*, nr 61, s. 206 i n.

katedry prawoznawstwa ogólnego, prawa fabrycznego i prawa górniczego⁸⁰. Na list odpowiedział 28 I 1932 r. dziekan Wydziału R. Longchamps de Bériet, a podpisał się pod nią również Z. Pazdro. Profesorowie jednoznacznie stwierdzili, iż uważają „za bardzo poważnego i odpowiedniego kandydata” właśnie docenta doktora T. Bigę. Tak motywowali swoje zdanie:

1) głęboka wiedza prawnicza oparta na wybitnym uzdolnieniu analitycznym jak i konstrukcyjnym; 2) duże doświadczenie pedagogiczne uzyskane na podstawie dziesięcioletniej pracy w charakterze asystenta; 3) znajomość także praktycznej administracji nabyta w służbie państwowej. Gdy także pod względem osobistym dr Bigo ma jak najlepszą opinię, uważam, że posiada pełnię warunków dla objęcia katedry, a Akademia uzyskałaby w nim poważnego i wybitnego profesora⁸¹.

Bigo jednak nie skorzystał z propozycji i pozostał we Lwowie jako starszy asystent. W tym samym czasie Wydział Prawno-Ekonomiczny rozpiął – zgodnie z wymogami ustawowymi – ankietę profesorską celem stałego obsadzenia katedry nauki administracji i prawa administracyjnego w Poznaniu. Nie znamy dokładnych odpowiedzi, jakie spłynęły do Poznania. Z Krakowa odpisał Kazimierz Władysław Kumaniecki, proponując ówczesnego nadzwyczajnego profesora USB J. Panejkę⁸². Ze Lwowa Z. Pazdro zaproponował swojego ucznia, wówczas już wyhabilitowanego docenta, T. Bigę, „który moim zdaniem posiada w pełni wszystkie wymogi zarówno pod względem osobistym, jak naukowym i pedagogicznym. Bez wahania proponowałbym go na katedrę we Lwowie, lecz niestety nie mamy II katedry tego przedmiotu, a uzyskanie jej w obecnych warunkach jest niemożliwym”⁸³. Komisja poznańskiego fakultetu w składzie: Stanisław Kasznica, Bohdan Winiarski, Antoni Peretiatkiewicz i Zygmunt Lisowski zawnioskowała o mianowanie na wakującą katedrę J. Panejkę⁸⁴. Został on poparty przez Radę Wydziałową, a właściwy list z wymaganymi prawem załącznikami został wysłany z Poznania do Warszawy z datą 22 XII 1932 r.⁸⁵ Ministerstwo nie tylko nie poparło tego wniosku – J. Panejko w tym czasie sprawował funkcję dziekana – ale i zlikwidowało drugą katedrę, czyniąc sprawę bezprzed-

---

⁸⁰ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, pismo W. Goetla z 20 XI 1931 r., k. 139.

⁸¹ *Ibidem*, list R. Longchamps de Bériera z 28 I 1932 r., k. 143.

⁸² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), sygn. 4833,teczka personalna J. Panejki, list K.W. Kumanieckiego do dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego z 9 VII 1932 r.

⁸³ *Ibidem*, list Z. Pazdry do dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego z 24 VI 1932 r.; Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (dalej: AUAM), Wydział Prawa, sygn. 210/23,teczka personalna J. Panejki, list Z. Pazdry do dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego z 24 VI 1932 r.; sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna, list Z. Pazdry do dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego z 24 VI 1932 r.

⁸⁴ AAN, MWRiOP, sygn. 4833,teczka personalna J. Panejki, referat komisji do obsadzenia katedry.

⁸⁵ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 210/23,teczka personalna J. Panejki, list dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego do MWRiOP z 22 XII 1932.

miotową⁸⁶. Kwestia drugiej katedry prawa administracyjnego w Poznaniu jeszcze się pojawi w niniejszym tekście.

Swoistym pocieszeniem było przyznanie T. Bidze na wniosek Rady Wydziałowej Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych UJK postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej 26 VI 1934 r. profesury tytularnej od 26 IX 1934 r.⁸⁷, co poskutkowało przeniesieniem z dniem 1 I 1935 r. T. Bigi na stanowisko adiunkta⁸⁸. Z kronikarskiego obowiązku dodam, iż był on – w roku akademickim 1938/39 – jedynym adiunktem na Wydziale⁸⁹.

W drugiej połowie lat 30. XX wieku T. Bigo, poza wykładami na „klasycznych” studiach prawniczych, prowadził zajęcia na studium specjalistycznym ekonomiczno-administracyjnym (od 1936 r. – Studium Administracyjne i Skarbowe). Pierwszym rokiem funkcjonowania studium był rok akademicki 1930/31 (od 1 X 1930 r.), a z racji, że zajęcia z nauk administracyjnych przypisane zostały dla II roku, to siłą faktu wykładów nie było. W roku akademickim 1931/32 i w następnych T. Bigo prowadził dwugodzinny wykład o administracji głównych państw kontynentalnych⁹⁰. Studium istniejące w dotychczasowej formie organizacyjnej zostało zreformowane od roku akademickiego 1938/39: a) miało być trzyletnie; b) wprowadzono od II roku podział na dwa oddziały – administracyjny i skarbowy⁹¹.

Kolejnymi specjalistycznymi studiami we Lwowie, w których organizację, a następnie kierownictwo zaangażowany został T. Bigo, był jednoroczny kurs prawa lotniczego. Utworzony został na podstawie uchwały Rady Wydziałowej z 20 VI 1936 r., a głównym jego zadaniem było kształcenie w zakresie prawa lotniczego, zagadnień ekonomicznych wraz z przygotowaniem do pracy zawodowej zarówno w wojskowym, jak i cywilnym lotnictwie⁹². T. Bigo prowadził wykład: „Studium porównawcze ustawodawstw lotniczych”⁹³. W zasadzie – w ówczesnej Polsce – ten kurs miał jedyną konkurencję w postaci powołanego w 1938 r. Instytutu Prawa Lotniczego i Zagadnień Gospodarczych Lotnictwa przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie, kierowanego od sierpnia 1938 r. przez Romana Rybarskiego.

⁸⁶ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939*, Poznań 2006, s. 125.

⁸⁷ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigi, k. 156.

⁸⁸ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Lwów 1935, s. 41.

⁸⁹ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006, s. 64.

⁹⁰ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32*, Lwów 1931, s. 20. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37*, Lwów 1936, s. 23.

⁹¹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936–1937*, Lwów 1936, s. 21–22. Zob.: A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu...*, s. 42 i n.

⁹² *Ibidem*, s. 47 i n. Zob.: A. Redzik, *Kurs Prawa Lotniczego...*, s. 43 i n.

⁹³ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37*, Lwów 1936, s. 25.

Do dużych zmian doszło we lwowskim Zakładzie Administracyjnym w latach 30. XX wieku. Prawo wykładania (*veniam legendi*) z zakresu nauki administracji i prawa administracyjnego otrzymali Wilhelm Edmund Rappé⁹⁴, asystent Zakładu M. Zimmermann oraz zastępca profesora Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie Wit Klonowicki. Jako asystent starszy wolontariusz – w miejsce H. Bilińskiej – pojawił się Franciszek Longchamps de Bèrier, a asystentem młodszym został mianowany mgr Zbigniew Rzepka⁹⁵.

Zabiegi Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu w Poznaniu przyniosły efekt i 20 VII 1938 r. decyzją ministerialną przywrócono II katedrę nauki administracji i prawa administracyjnego⁹⁶.

Z przyjemnością podam, iż na VII (a 245 kolejnym) posiedzeniu Rady Wydziałowej 28 VI 1938 r. uchwalono jednomyślnie powołanie komisji celem obsadzenia – przywróconej – II katedry prawa administracyjnego w składzie: przewodniczący dziekan B. Winiarski oraz członkowie S. Kasznica i A. Peretiatkowicz⁹⁷. Na podstawie takiego upoważnienia 12 VIII 1938 r. dziekan Winiarski rozesłał na podstawie artykułu 33 ustawy akademickiej z 15 III 1933 r. oraz rozporządzenia ministra z 27 X 1933 r. w sprawie wykonania postanowień tegoż artykułu oraz w myśl uchwały Rady Wydziałowej poznańskiego fakultetu z 28 VI 1938 r. zapytanie do czterech profesorów prawa administracyjnego i nauki administracji wykładających na polskich państwowych uniwersytetach – Z. Pazdry, K. W. Kumanieckiego, J. Panejki i B. Wasiutyńskiego – zapytanie, kogo widzieliby jako najodpowiedniejszych kandydatów na II katedrę prawa administracyjnego na sekcji ekonomiczno-politycznej w Poznaniu⁹⁸.

Na powyższe zapytanie Z. Pazdro odpisał – ponaglany przez dziekana B. Winiarskiego pismem z 5 IX 1938 r. – iż na pierwszym miejscu widzi T. Bigę, a na drugim M. Zimmermanna⁹⁹. K. W. Kumaniecki odpisał, iż dwaj tytułarni profesorowie UJ tych przedmiotów, a więc J. S. Langrod i S. Wachholz, nie zgodziliby się z przyczyn osobistych na opuszczenie Krakowa, zatem nie zostali umieszczeni w ankiecie. Wobec tego K. W. Kumaniecki wymienił: 1) T. Bigę, 2) M. Zimmermanna, 3) W. Klonowickiego¹⁰⁰. Z Wilna J. Panejko odpi-

---

⁹⁴ A. Redzik, K. Rzemienicki, *Wilhelm Edmund Rappé (1883–1975) i prawo fundacyjne*, „Palestra”, R. LV, nr 631–632 (lipiec–sierpień), 7–8, 2010, s. 177–186.

⁹⁵ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Lwów 1938, s. 16, 56.

⁹⁶ Dziennik Urzędowy MWRiOP 1938, nr 54, poz. 429.

⁹⁷ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna, protokół z posiedzenia Rady Wydziałowej z 28 VI 1938.

⁹⁸ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna, brudnopis listu z 13 VIII 1938.

⁹⁹ *Ibidem*, list Z. Pazdro z 10 IX 1938.

¹⁰⁰ *Ibidem*,teczka personalna M. Zimmermanna, list K. W. Kumanieckiego do dziekana WPE z 28 VIII 1938.

sał, wskazując: 1) T. Bigę, 2) S. Wachholza, 3) J. S. Langroda¹⁰¹. B. Wasiutyński wskazał dwie kandydatury: 1) T. Bigi, 2) M. Zimmermanna¹⁰².

Komisja profesorska obradowała 21 IX 1938 r. i w zasadzie nic nie wskazywało, aby wymieniany *unico loco* T. Bigo nie otrzymał poparcia¹⁰³. Zwłaszcza że T. Bigo nadesłał 7 IX 1938 r. list, w którym zapewniał, że przeniesie się do Poznania, jeżeli taka będzie wola Rady Wydziałowej¹⁰⁴. Niestety, bezpośrednio po posiedzeniu komisji, dziekan otrzymał list ze Lwowa, w którym T. Bigo wycofywał swoją kandydaturę na katedrę w mieście nad Wartą. Dlatego też – na pierwszym w nowym roku akademickim 1938/39 posiedzeniu – profesorowie „[...] ze względu na zupełną zmianę sytuacji” postanowili odłożyć decyzję co do obsady katedry¹⁰⁵. Jakie były przyczyny zmiany decyzji T. Bigi? Wyłuszczył on je dokładnie w liście do S. Kasznicy z 19 IX 1938 r. Podaje tam, iż przed kilku dniami Z. Pazdro zakomunikował dziekanowi Kazimierzowi Przybyłowskiemu, iż w ciągu roku akademickiego 1938/39, a najpóźniej w sierpniu 1939 r. zamierza przejść na emeryturę i nie korzystać z *veniam aetatis*.

Wobec tej deklaracji – napisał T. Bigo – okres ekspektatywny(?) dla mnie został zredukowany z 5 lat do 1 roku. Wobec tego z przykrością muszę donieść, że po starannej rozwadze postanowiłem wycofać moją kandydaturę. Na moją decyzję wpłynęła w dużej mierze solidarna postawa tutaj[wszej] Rady Wydziału, wyrażająca się w b[ardzo] serdecznych i gorących zachętach do pozostania we L[wowie]. Wobec zmiany sytuacji zabrakło mi po prostu argumentów, którymi mógłbym [wyraz nieczytelny] odeprzeć ten atak serdeczności. Pozwalam sobie żywić nadzieję, że Pan Rektor – który okazał mi dużo życzliwości występując z inicjatywą tak dla mnie zaszczytną i za co Mu jestem niezmiernie wdzięczny – zrozumie moją trudną sytuację i należyście oceni moją decyzję¹⁰⁶.

Zapewnienie wyrażone w końcowym ustępie listu, iż zmiana decyzji nie spowoduje żadnych trudności w Poznaniu, gdyż sprawa nie weszła jeszcze w stadium rozstrzygnięć trochę się rozmija z faktami. „Po wtóre – napisał – Poznań może pozyskać pierwszorzędного kandydata, doc[enta] Zimmermanna, ze względu na wysokie walory charakteru i umysłu kol[egi] Zim[mermanna] cały Lwów serdecznie i gorąco tę kandydaturę popierać będzie”¹⁰⁷.

Komisja zebrała się ponownie, aby wysłuchać całościowego referatu – z 31 X 1938 r. – S. Kasznicy, do którego przyłączył się koreferent i przewodniczący. Mianowicie, ko-

¹⁰¹ *Ibidem*, list J. Panejki do dziekana WPE z 16 VIII 1938.

¹⁰² *Ibidem*, list B. Wasiutyńskiego do dziekana WPE z 24 VIII 1938.

¹⁰³ AAN, MWRiOP, sygn. 6902,teczka personalna M. Zimmermanna, referat w sprawie obsadzenia II katedry prawa administracyjnego na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, k. 6 i n.

¹⁰⁴ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 210/2,teczka personalna T. Bigi, list z 7 IX 1938.

¹⁰⁵ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna, protokół z posiedzenia Rady Wydziałowej z 23 IX 1938 r.

¹⁰⁶ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 210/2,teczka personalna T. Bigi, list z 19 IX 1938 r.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

misja wniosowała o zamianowanie na katedrę doktora i docenta UJK M. Zimmermanna¹⁰⁸. Tego samego dnia – 4 XI 1938 r. – Rada Wydziałowa przyjęła jednogłośnie wniosek komisji¹⁰⁹.

W konsekwencji katedrę w mieście nad Wartą objął inny lwowski uczyony M. Zimmermann¹¹⁰, który jednak – wobec wypadków wojennych – do końca się z UJK na Uniwersytet w Poznaniu nie przeniósł. Natomiast we Lwowie Rada Wydziałowa na posiedzeniu 1 VI 1939 r. uchwaliła wystąpienie z wnioskiem o nominację dla T. Bigo na profesora na nadzwyczajnej katedrze nauki administracji i prawa administracyjnego¹¹¹. Na wykazie z 1 IX 1939 r. T. Bigo figuruje jako profesor nadzwyczajny we Lwowie na opróżnionej – w wyniku przejścia w stan spoczynku Z. Pazdry – katedrze¹¹².

Trzeba tutaj zaznaczyć, iż z miastem Semper Fidelis T. Bigo był bardzo związany. Z tego miasta, w wyborach do Sejmu w 1930 r., został wybrany posłem z listy państwowej, jednak ślubowania nie złożył i tym samym mandat wygasł¹¹³. Był też członkiem Rady Miejskiej stołecznego i królewskiego miasta Lwowa – 1 VII 1933 r. otrzymał nominację od wojewody Władysława Beliny-Prażmowskiego, a 15 VIII 1933 r. uczestniczył po raz pierwszy w posiedzeniu¹¹⁴. Został przydzielony – na wniosek tzw. Komisji Matki – do tej samej Komisji oraz Sekcji V (Organizacyjna, lub inna nazwa: Administracyjna) i Komisji Prawniczej¹¹⁵. Następnie mandat zdobył w wyborach 27 V 1934 r. – pierwszych od stycznia 1913 r. i pierwszych wolnych w niepodległej Polsce – zostając: członkiem Komisji I (Ogólnej) oraz delegatem do Rady Miejskiej Komunalnej Kasy Oszczędności¹¹⁶. Najczęściej referował sprawy regulaminowe lub zmian w tychże przepisach, kwestie nadania obywatelstwa miejskiego, zaliczenia do wysługi emerytalnej Stanisławowi Ostrowskiemu i wiceprezydentom okresów ich poprzedniej służby państwowej, sprawy reformy statutu etatów stanowisk służbowych dla pracowników gminy miasta Lwowa, referował sprawę ułaskawienia byłego motorniczego Miejskiej Kolei Elektrycznej (nie uzyskał wniosek przychylności)¹¹⁷. Był od 7 I 1935 r. sekretarzem klu-

¹⁰⁸ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna, protokół posiedzenia komisji do obsady II katedry prawa administracyjnego z 4 XI 1938 r.

¹⁰⁹ *Ibidem*, protokół z posiedzenia Rady Wydziałowej z 4 XI 1938 r. Zob.: K. Krasowski, *op. cit.*, s. 126 i n; A. Redzik, *Kurs Prawa Lotniczego...*, s. 46.

¹¹⁰ AUAM, sygn. 15A/1, wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939; sygn. 509/1589,teczka personalna M. Zimmermanna; 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Dział Rękopisów, sygn. 2073/1.

¹¹¹ DALO, f. 26, op. 5, spr. 112,teczka osobowa T. Bigo, pismo K. Przybyłowskiego z 1 VI 1939 r., k. 176.

¹¹² AAN, MWRiOP, sygn. 249, Nominacje na wyższych uczelniach – profesorowie 1935–1939.

¹¹³ *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: A-D, oprac. M. Smogorzewska, Warszawa 1998, s. 133.

¹¹⁴ Powołanie nastąpiło 30 VI 1933 r. Zob.: *Dziennik Rozporządzeń Gminy król. stoł. miasta Lwowa*, R. 1933, nr 17 z 1 IX 1933, s. 152–153.

¹¹⁵ *Dziennik Rozporządzeń...*, R. 1933, nr 21 z 1 XI 1933, s. 189.

¹¹⁶ *Dziennik Rozporządzeń...*, R. 1935, nr 3–4, s. 29, 31.

¹¹⁷ Zob.: *Dziennik Rozporządzeń Gminy król. stoł. miasta Lwowa*, R. 1936–1939.

bu radnych Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, a następnie działaczem Obozu Zjednoczenia Narodowego (1934–1939)¹¹⁸. Uczestniczył m.in. w Nadzwyczajnym Walnym Zejeździe Delegatów Miast Małopolskich, który odbył się we Lwowie 17 II 1935 r.¹¹⁹, a następnie został wybrany przez Radę Miejską na delegata na Zebranie Ogólne Związku Miast Polskich w Warszawie¹²⁰.

4. Niedoszły profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego

T. Bigo nie cieszył się długo tak bardzo wyczekiwaną nominacją prezydencką na katedrę, gdyż zarządzeniem nr 103 rektora Mychajła Marczenki z 3 I 1940 r. został zwolniony wraz z innymi naukowcami z Uniwersytetu Jana Kazimierza¹²¹. Niemniej Lwów był domem dla T. Bigo aż do 1942 r.

Po usunięciu z Uniwersytetu T. Bigo podjął się obowiązków rachmistrza we lwowskim Zarządzie Parków Miejskich i pełnił tę funkcję od 1 IX 1940 r. do 30 VI 1941 r., po czym pozostawał bez zatrudnienia w okresie 1 VII 1941 – 30 IV 1942 r. oraz 1 X 1944 – 1 II 1945 r. Pomiędzy 1942 r. a 1944 r. pracował w Biurze Kontroli Miejskiej w Warszawie. Brał udział w tajnym nauczaniu na terenie lwowskim jako jeden z głównych współpracowników Kazimierza Przybyłowskiego (obok Wacława Osuchowskiego, Juliusza Makarewicza, Mariana Waligórskiego, M. Zimmermanna). Był nie tylko wykładowcą, ale pełnił również funkcję prodziekana¹²². Brał też udział w tajnym nauczaniu i na gruncie warszawskim; w Uniwersytecie Józefa Piłsudskiego i Uniwersytecie Ziemi Zachodnich 1 V 1942–30 IX 1944 r.¹²³ Po upadku powstania warszawskiego trafił w 1944 r. do Krakowa, a stąd na kolejne lata do Wrocławia. We wniosku o nadanie tytułu doktora honorowego z 16 I 1970 r. czytamy:

Od 25 lat profesor Bigo związał nierozdzielnie swoje życie z Uniwersytetem Wrocławskim.

Mimo innych, bardziej może wówczas korzystnych propozycji, od początku przystąpił do bu-

¹¹⁸ *Kalendarium Lwowa 1918–1939...*, s. 676, 712, 735, 967. Działał też jako członek Polskiego Koła Radzieckiego w Radzie Miejskiej, a na UJK zdarzało mu się wyklądać o włoskim faszyzmie. Następnie T. Bigo był członkiem Obozu Zjednoczenia Narodowego oraz przewodniczącym sekcji prawno-administracyjnej Biura Studiów i Planowania Okręgu Lwowskiego. Został też członkiem zarządu Sekretariatu Porozumiewawczego Polskich Organizacji Społecznych oraz Instytutu Ziemi Południowo-Wschodnich. Zob.: *Kalendarium Lwowa 1918–1939...*, s. 776, 781, 820, 904, 959–960.

¹¹⁹ *Dziennik Rozporządzeń...*, R. 1935, nr 6, s. 46.

¹²⁰ *Dziennik Rozporządzeń...*, R. 1935, nr 8, s. 80.

¹²¹ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego...*, s. 163.

¹²² Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, sygn. III-191, F. Longchamps de Bérier, „Dzieło naukowe Tadeusza Bigo”. Niemniej K. Przybyłowski o T. Bidze nie wspomina. Zob.: A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego...*, s. 251 i n.

¹²³ G. Bałtruszajtys, *Wydział Prawa w latach 1939–1945*, [w:] A. Bosiacki, H. Izdebski, M. Paszkowska, A. Rosner, *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 179 i n.

dowy polskiej nauki i polskiego szkolnictwa wyższego na Ziemiach Odzyskanych. Jego praca jako uczonego, jako nauczyciela i wychowawcy, jako dziekana Wydziału Prawa do dziś na tych Ziemiach przynosi owoce¹²⁴.

Jakież to mogły być i były te korzystne propozycje? Wspomina o tym sam profesor T. Bigo:

[...] Po powstaniu warszawskim zamieszkałem w Krakowie i w 1945 byłem czynny jako wykładowca na Wydziale Prawa UJ. Od czerwca 1945 kierowałem Ekspozyturą Urzędu Delegata Ministra Oświaty we Wrocławiu (prof. St. Kuczyńskiego), zadaniem moim było werbowanie pracowników nauki dla Uniwersytetu Wrocławskiego oraz organizowanie transportu¹²⁵.

W protokole nr 1 z posiedzenia Rady Wydziałowej Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego z 25 I 1945 r. możemy przeczytać, iż na obsadę wakujących katedr uchwalono powołać – pod punktem 7 – z administracji prof. tytularnego S. Wachholza jako zastępcę profesora oraz spoza Wydziału Prawa UJ jako wykładowców: z Poznania M. Zimmermana i ze Lwowa T. Bigę¹²⁶. Wyraźnie widzimy, iż dwóch profesorów jest formalnie spoza krakowskiego fakultetu i tym samym związek z UJ jest jeżeli nie znikomy, to tymczasowy. Niemniej w kilkanaście tygodni później, na posiedzeniu 17 III 1945 r., zgodnie uchwalono:

powołać do Rady Wydziału Prawa wszystkich profesorów innych wyższych uczelni, którzy obecnie wykładają na Wydziale Prawa UJ na czas ich współpracy z Wydz[iałem] Prawa UJ, a więc prof[esorów:] Zygmunta Lisowskiego, Włodzimierza Kozubskiego, Juliana Makowskiego, Feliksa Młynarskiego, Jerzego Michalskiego, Stanisława Śliwińskiego, Tadeusza Bigę, Mariana Zimmermanna, Józefa Jana Bossowskiego, Alfreda Ohanowicza.

Zgodnie uchwalono powołać do Rady docentów innych Wydziałów, będących zast[ępcami] prof[esorów] przy Wydz[iale] Prawa U[uniwersytetu] J[agiellońskiego] i na czas sprawowania tych funkcji, a więc: Jakuba Sawickiego, Witolda Krzyżanowskiego, Witolda Trąmpczyńskiego¹²⁷.

Od tego dnia T. Bigo figuruje w spisie członków Rady Wydziału Prawa UJ, a na liście zapraszanych na posiedzenia widnieje jego nazwisko aż do 23 II 1946 r.¹²⁸

---

¹²⁴ AUWr., Dział Nauki, doktoraty honoris causa. wnioski nie załatwione, sygn. 186/136a, wniosek w sprawie nadania tytułu dr h. c. T. Bidze z 16 I 1970 r., k. 36–41.

¹²⁵ AUWr., *Album Dwudziestolecia Uniwersytetu Wrocławskiego...*, k. 421–424.

¹²⁶ AUJ, WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej, protokół z 25 I 1945 r.

¹²⁷ *Ibidem*, protokół z 17 III 1945 r.

¹²⁸ Obecny był na posiedzeniach w roku 1945: 26 III 1945 r., 20 IV 1945 r. (podpisał listę, ale brak wśród obecnych), 27 IV 1945 r., 19 V 1945 r., 19 V 1945 r. (drugie), 16 VI 1945 r. (podpisał listę, ale brak wśród obecnych), 2 VIII 1945 r. (wybierano delegatów na wybór rektora – nie był uprawniony do obecności), 7 VIII 1945 r. (ale już dziekana wybierał), 7 VIII 1945 r. (drugie posiedzenie, wybierano delegata do Senatu), 7 VIII 1945 r. (trzecie posiedzenie), 24 VIII 1945 r. (nieobecny), 31 VIII 1945 r. (nieobecny), 12 IX 1945 r., po 12 IX 1945 r. (kolokwium Witolda Steinberg-Rudzińskiego), 21 IX 1945 r., 24 IX 1945 r.; w roku 1945/46: 3 X 1945 r., 3 X 1945 r. (drugie), 26 X 1945 r. (podpisał listę, nieobecny), 17 XI 1945 r., 14 XII 1945 r., 22 XII 1945 r., 7 I 1946 r. (na liście z zaproszeniem z 3 I 1946 r. napisał – z powodu wyjazdu nie mógł wziąć udziału), 10 I 1946 r. (podpisał, ale nieobecny), 1 II 1946 r. (nieobecny), 16 II 1946 r. (podpisał,

Na sporządzonym przez dziekana Władysława Woltera kilka dni wcześniej przed tym posiedzeniem Rady Wydziałowej wykazie dla rektora UJ z 14 III 1945 r. T. Bigo wymieniony jest jako profesor innej uczelni pełniący obowiązki w Krakowie¹²⁹. Jednocześnie jednak uczestniczył w normalnych pracach Rad jako referent komisji Wydziału Prawa UJ przy ankiecie w sprawie obsadzenia katedry prawa pracy, w której wskazał jako najwłaściwszego kandydata M. Zimmermanna¹³⁰. T. Bigo i S. Wachholz razem zawnieśli, aby Jana Wojtasiewiczza, byłego asystenta wolontariusza przy katedrze prawa administracyjnego we Lwowie, powołać na takie samo stanowisko w Krakowie. Na wspólny wniosek W. Woltera i T. Bigo postanowiono sprawę wykładów zleconych Władysława Wróblewskiego odroczyć aż do czasu pojawienia się wolnych godzin na III roku i poprosić o wykład z postępowania administracyjnego¹³¹.

Dnia 26 III 1945 r. Rada Wydziału Prawa UJ jednomyślnie uchwaliła na posiedzeniu, aby zwrócić się do Ministra Oświaty z wnioskiem o kreowanie II katedry administracji i prawa administracyjnego. Motywowano tę prośbę tym, iż program studiów z jednej strony przewiduje wykłady z prawa administracyjnego na III i IV roku po 90 godzin (łącznie 180), a to jest już ponad normę przewidzianą dla profesora (150), a z drugiej – czytamy dalej w liście do Ministerstwa:

[...] w nowoczesnym państwie prawo administracyjne odgrywa tak wielką rolę i rozbudowane zostało do takich rozmiarów, iż jest niemożliwością, by jeden profesor ten cały przedmiot wykładał, a następnie brak drugiej katedry utrudnia pewnego rodzaju specjalizację w bardzo różnorodnych odcinkach tej dziedziny prawa¹³².

Wobec braku odzewu ze strony Ministerstwa Oświaty uchwałę powtórzono na posiedzeniu w dniu 19 V 1945 r. oraz na wniosek przewodniczącego powołano – jako jedną z wielu – komisję do obsadzenia jednej katedry prawa administracyjnego w składzie: T. Bigo, Jerzy Lande i A. Krzyżanowski¹³³. Po kilku miesiącach postanowiono, na wniosek dziekana z 12 IX 1945 r., powołać wspólną komisję dla obsady obu katedr administracyjnych w składzie: A. Krzyżanowski, W. Wolter i J. Gwiazdomorski¹³⁴. Prawdopodobnie pierwsze posiedzenie komisji odbyło się 6 X 1945 r. Warto przytoczyć tutaj całość protokołu z tego posiedzenia:

---

ale nieobecny), 16 II 1946 r. (drugie posiedzenie, nieobecny), 23 II 1946 r. (nieobecny), 23 II 1946 r. (drugie posiedzenie, nieobecny). Na liście z 5 III 1946 r. już nie występuje. Zob.: AUJ, WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziału.

¹²⁹ AUJ, S III 175.

¹³⁰ AUJ, S III 46, odpis listu do dziekanatu Wydziału Prawa UJ z 27 IV 1945 r.

¹³¹ AUJ, WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej, protokół z 19 V 1945 r.

¹³² *Ibidem*, protokół z 26 III 1945 r. Odpis listu do Ministra Oświaty z 27 III 1945 r. Zob. AUJ, S III 47, Katedry i Zakłady Wydziału Prawa; WP III 44, Katedra prawa administracyjnego.

¹³³ AUJ, WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej, protokół z 19 V 1945 r.

¹³⁴ *Ibidem*, protokół z 12 IX 1945 r.

Dziekan zawiadamia pozostałych członków Komisji, że na ankietę wpłynęły dwie odpowiedzi, mianowicie prof. dr Stanisława Kasznicy z Poznania oraz prof. Wita Klonowickiego z K[at]olickiego] Uniw[ersytetu] w Lublinie. Obaj wskazali jako najodpowiedniejszego kandydata prof. dr Tadeusza Bigę, prof. nadzwyczajnego UJK.

Poza tym członkowie Komisji wymienili następujących kandydatów: prof. nadzwyczajnego Uniw[ersytetu] Poznańskiego dr Mariana Zimmermanna, prof. tyt. UJ dr Wilhelma Szczęsnego Wachholza oraz prof. tyt. UJ dr Jerzego Stefana Langroda, który przebywa dotąd we Francji, ale chce możliwie jak najrychlej powrócić do kraju i w listach prywatnych skierowanych do kilku członków Wydziału, zgłosił gotowość objęcia katedry nauki administracji i prawa administracyjnego na tut[ejszym] Wydziale.

Na tej podstawie ustala Dziekan następującą listę kandydatów:

- 1) prof. nzw. UJK dr Tadeusz Bigo
- 2) prof. nzw. Uniw. Pozn. dr Marian Zimmermann
- 3) prof. tyt. UJ dr Wilhelm Szczęsny Wachholz
- 4) prof. tyt. UJ dr Jerzy Langrod

Na tym posiedzenie zamknięto i wyznaczono termin następnego posiedzenia na dzień 13 X 1945, godz. 11¹³⁵.

Tego dnia – 13 X 1945 r. – J. Gwiazdomorski podzielił się z pozostałymi członkami komisji refleksją, iż „sądzi, że niestety Komisja nie będzie mogła wziąć pod uwagę kandydatury prof. dr Tadeusza Bigi, ponieważ ma on być powołany na katedrę do Wrocławia”. Również zgłaszany M. Zimmermann jest wydziałowi prawniczemu w Poznaniu „konieczny”. Po takiej deklaracji dziekana nikt z członków komisji nie podtrzymywał tych kandydatów. Dlatego też uchwalono powierzyć opracowanie referatów: W. Wolterowi o S. Wachholzu oraz A. Krzyżanowskiemu o J. S. Langrodzie¹³⁶. Dnia 20 X 1945 r. komisja zebrała się trzeci raz¹³⁷. Tego dnia wyznaczeni profesorowie przedstawili swoje opinie o działalności naukowej dwóch kandydatów na wakujące katedry. Tak jak zostało już wyargumentowane przy obsadzie katedry w Poznaniu, profesorowie wiedzieli, kogo zawnioskują do nominacji. Na podstawie tych referatów komisja uchwaliła przedstawienie Radzie Wydziałowej tych dwóch kandydatów na profesorów nadzwyczajnych nauki administracji i prawa administracyjnego¹³⁸. Rada na posiedzeniu 26 X 1945 r. poparła wniosek komisji, z tym że S. Wachholza mianowania na pierwszą katedrą, a J. Langroda na drugą¹³⁹.

Przedstawione wyżej fakty uprawniają do wyciągnięcia kilku wniosków czy podzielenia się pewnymi refleksami. Bez wątplenia należy przyjąć, iż dorobek naukowy i pozy-

---

¹³⁵ AUJ, WP III 44, Katedra prawa administracyjnego, protokół z posiedzenia z 6 X 1945 r.

¹³⁶ AUJ, S III 47, Katedry i Zakłady Wydziału Prawa, protokół z posiedzenia z 13 X 1945 r.

¹³⁷ AUJ, WP III 44, Katedra prawa administracyjnego, kopia listu J. Gwiazdomorskiego do ministra oświaty z 23 XI 1945 r.

¹³⁸ *Ibidem*, protokół z posiedzenia z 20 X 1945 r.

¹³⁹ AUJ, WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej, protokół z 26 X 1945 r. AUJ, WP III 44, Katedra prawa administracyjnego, kopia listu J. Gwiazdomorskiego do ministra oświaty z 23 XI 1945 r.

cja dawała T. Bidze bezapelacyjne pierwszeństwo do nominacji na katedrę. A jeżeli miałyby konkurencję, to przecież do obsadzenia były dwie katedry. Zwłaszcza że był on na miejscu, w Krakowie, a J. Langrod do miasta nad Wisłą – po ponad pięcioletniej nieobecności – powrócił dopiero w 1946 r. I na koniec dwa pytania, które rzecz jasna pozostaną bez odpowiedzi, ale nie w próżni, bo tę wypełniło dalsze życie i działalność T. Bigi we Wrocławiu, a dwóch nowo kreowanych profesorów w Krakowie. Zatem, co przeważało: czy fakt, iż nasz bohater był za bardzo zaangażowany w tworzenie Uniwersytetu we Wrocławiu, czy też profesorowie UJ mieli – a co nie byłoby żadnym *novum* – już wybranych i upatrzonych kandydatów? A może T. Bigo zaangażował w się akcję werbunkową do Wrocławia, gdyż wiedział, że w Krakowie nie jest przewidywany do nominacji i stałego zatrudnienia?

Pewne światło na tę kwestię rzucają dwa listy – oficjalny i prywatny – których autorem jest S. Kasznica, a adresatami w pierwszym przypadku J. Gwiazdomorski z Krakowa, a w drugim T. Bigo. W pierwszym – już wcześniej przywołanym w zacytowanym w całości protokole z posiedzenia komisji do obsadzenia wakujących katedr z 6 X 1945 r. – nestor administratywistów polskich i poznańskich odpowiada na przywołaną wyżej ankietę profesorską i wskazuje w niej T. Bigę jako najodpowiedniejszego kandydata¹⁴⁰. W drugim liście przyznaje, że nadawca i adresat jest „wychwycony” z treści listu, gdyż nigdzie nie występują nazwiska – S. Kasznica dziękuje za list z 28 V 1939 r., który sprawił mu tyle przyjemności i wzruszył go. Dotyczył on zapewne kwestii – rozważanej wyżej – obsadzenia katedry prawa administracyjnego i nauki administracji w Krakowie i kandydatury właśnie S. Kasznicy. Odpisał jednak, że nie reflektuje on na Kraków i dokona żywota w Poznaniu. W dalszej części listu czytamy:

Przed wojną – pamięta Pan Kolega – Pana proponowałem na II katedrę prawa administracyjnego na naszym Uniwersytecie. Dopiero kiedy Pan zdecydował się na pozostanie we Lwowie, zaproponowałem na tę katedrę kol[egę] Zimmermanna. Tak samo obecnie, nie widzę nikogo godniejszego od Pana, by zająć katedrę administracji i prawa administracyjnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Proszę tę moją opinię zakomunikować komisji wybranej celem obsadzenia tej katedry.

Życzę Panu z całego serca, aby Pan jak najrychlej mógł ją zająć i jak najdłużej i najowocniej na niej pracować¹⁴¹.

Tak czy inaczej – jak wspomniałem – próżni być nie może. Wniosek właściwy o nominację profesorską dla T. Bigi przedstawił K. Stefko rektorowi Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu Stanisławowi Kulczyńskiemu 1 XII 1945 r.¹⁴² Dnia 23 VIII 1946 r. Bolesław Bierut jako Prezydent Krajowej Rady Narodowej wydał dekret mianujący nad-

¹⁴⁰ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 210/2,teczka personalna T. Bigi, list z 19 VI 1945 r.

¹⁴¹ *Ibidem*, list z 7 VI 1945 r.

¹⁴² AUWr., sygn. RK 120,teczka personalna T. Bigi, pismo K. Stefki do rektora z 1 XII 1945 r.

zwyczajnego profesora Uniwersytetu we Lwowie T. Bigę profesorem zwyczajnym na I katedrze prawa administracyjnego¹⁴³, zgodnie z wnioskiem Ministra Oświaty z 17 VII 1946 r.¹⁴⁴ Zatem nieuprawnione jest tutaj twierdzenie, iż to dekret prezydencki uczynił kandydaturę T. Bigi na katedrę w Krakowie bezprzedmiotową, mimo że formalnie T. Bigo objął obowiązki we Wrocławiu z dniem 1 I 1946 r. A dlaczego? A to dlatego – odpowiada za nas chronologia – że jeszcze w październiku 1945 r. był on najpoważniejszym kandydatem na katedrę zwyczajną nauki administracji i prawa administracyjnego UJ.

5. Starania o nadanie Tadeuszowi Bidze doktoratu *honoris causa*

We Wrocławiu spędził T. Bigo czas aż do końca swoich dni. Najpierw jako profesor na I zwyczajnej katedrze nauki administracji i prawa administracyjnego (1 I 1946–31 VIII 1952 r.), a następnie – po reformach szkolnictwa – profesor zwyczajny i kierownik Katedry o tej samej co wcześniej nazwie 1 IX 1952–30 IX 1964 r., kiedy to został przeniesiony na emeryturę. Kierował również Zakładem Administracji Publicznej. Był *de facto* trzykrotnie dziekanem Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii: w latach 1947/48, 1948/49 (od 1 II 1949 r.), 1951/52–1953/54 oraz raz prodziekanem w roku 1946/47¹⁴⁵.

Po latach przy okazji kolejnych rocznic dawny uczeń T. Bigi, a następnie kolega uniwersytecki z Wrocławia, Lesław Adam, tak wspominał Jubilata i jego drogę naukową:

Był to zarazem rok [1928] ukazania się wspaniałej publikacji Jubilata o związkach publiczno-prawnych, która zachowała swe podstawowe teoretyczne znaczenie do dnia dzisiejszego. Ale zasadnicza działalność naukowa i dydaktyczna Jubilata przypada na jego okres działalności na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. Tu założył katedrę Prawa Administracyjnego, którą prowadził, aż do przejścia na emeryturę, organizując fachowy i zgrany zespół. Bardzo ceniony przez współpracowników i lubiany przez uczniów wszystkich stopni kształcenia pozostał po sobie pamięć zasłużonego badacza i pedagoga¹⁴⁶.

Przy okazji wspominania zdawania egzaminów na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu we Wrocławiu Tadeusz Kuta zapisał:

[...] przypomina mi się uwaga czy też przestroga mojego Mistrza – profesora T[adeusza] Bigo, którą wypowiedział, gdy zacząłem egzaminować jako młody adiunkt. Przy egzaminie – powiedział – niech pan będzie uważny, spokojny i poważnie stara się wydobyć od studenta jego

---

¹⁴³ AAN, Biuro Prezydzialne Krajowej Rady Narodowej, sygn. 345, dekrety personalne Prezydenta KRN, wniosek Ministra Oświaty z 23 VIII 1945 r.

¹⁴⁴ *Ibidem*, wniosek Ministra Oświaty z 17 VII 1945 r.

¹⁴⁵ W. Wrzesiński, *Uniwersytet Wrocławski 1945–1995*, Wrocław 1995; P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego...*, s. 23–25.

¹⁴⁶ AUWr., sygn. RK 120,teczka personalna T. Bigi, odpis protokołu z posiedzenia Rady Wydziału Prawa z 19 XI 1974 r., k. 77. Dostał też oprócz laurki odznakę „Zasłużony dla Dolnego Śląska”.

wiedzę. Od pana zachowania zależeć będzie, jakim pan pozostanie w jego pamięci. Bo to bezpośrednie spotkania z panem będzie zwykle dla niego pierwszym i ostatnim¹⁴⁷.

Ideę S. Kulczyńskiego – późniejszego organizatora i pierwszego rektora polskiego Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu – dotyczącą zbiorowego przesiedlenia profesorów lwowskich nad Odrę – bez porzucenia nadziei na powrót kresowego miasta do Polski – poparło, jak zapisał Karol Jońca, kilkunastu profesorów UJK, w tym m.in. K. Stefko i T. Bigo¹⁴⁸. Gdy ten pierwszy we Wrocławiu organizował podstawy działania Wydziału Prawa, ten drugi w krakowskim mieszkaniu przy ulicy Brodowicza, mając jedynie maszynę do pisania, prowadził swoistą akcję werbunkową: „Spotkanym kolegom i uczniom, dawnym znajomym i nowo poznanym mówił o wrocławskich bibliotekach i salach wykładowych”¹⁴⁹. Wśród pierwszych profesorów, których nazwiska znalazły się we wniosku do Ministerstwa Oświaty z prośbą o mianowanie byli: T. Bigo, Iwo Jaworski, Andrzej Mycielski, K. Stefko, Wincenty Styś.

Oddajmy jeszcze raz głos T. Kucie:

Drugim z kolei dziekanem w roku akad. 1946/47 i 1947/48 był profesor Tadeusz Bigo, również z UJK we Lwowie. Był on moim naukowym Mistrzem, a pod koniec Jego życia moim Wielkim Przyjacielem. Studenci cenili go za to, że jako dziekan i wykładowca rozumiał potrzeby studentów; zwłaszcza za wydanie skryptu pt.: *Instytucje prawa administracyjnego*. Wykłady były prowadzone w sposób usystematyzowany, Profesor miał przygotowane tezy na karteluskach. Następnym wykład rozpoczynał się od rekapitulacji głównych myśli z poprzedniego wykładu, co znakomicie ułatwiało zrozumienie istoty poruszanych zagadnień¹⁵⁰.

Miałem wówczas dwóch Mistrzów-Nauczycieli – profesora T. Bigo i profesora F. Longchamps, obaj ze Lwowa z UJK. Prof. T. Bigo stosował prostą metodę: egzekwowania obowiązków asystenckich w dziedzinie rozwoju naukowego poprzez sprawdzanie zakresu przestudiowanej literatury naukowej i stanu zaawansowania przygotowywanej pracy doktorskiej (kandydackiej). Stopień i jakość wykonywania obu tych obowiązków był sprawdzany i oceniany na stałych seminariach doktorskich¹⁵¹.

Założyciela i współtwórcę wrocławskiej szkoły nauki prawa administracyjnego i wychowawcę wielu pokoleń absolwentów, pracowników nauki etc. macierzysty Wydział zaprzagnął uhonorować doktoratem *honoris causa*. Z okazji 25-lecia polskiego Uni-

¹⁴⁷ T. Kuta, *Moje wspomnienia jako studenta, a następnie pomocniczego pracownika nauki w początkach drogi rozwojowej Uniwersytetu Wrocławskiego (lata 1945–1960)*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. II, Wrocław 1993, s. 239.

¹⁴⁸ K. Jońca, *Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–1995*, Wrocław 1996, s. 17; *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1955*, t. I, Wrocław 1959, s. 114 i n.

¹⁴⁹ I. Rutkiewicz, *Prawo z prawa i z lewa*, „Odra” 1965, nr 11, s. 61; cyt za: K. Jońca, *Wydział Prawa i Administracji...*, s. 19. Zob.: „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, t. XII (ogólnego zbioru: XIX), Wrocław 1964, s. 3. Dokładnie mieszkał przy ul. Brodowicza 2. Zob.: AUJ, S III 132.

¹⁵⁰ T. Kuta, *op. cit.*, s. 242.

¹⁵¹ *Ibidem*, s. 255–256.

wersytetu we Wrocławiu poszczególne Rady Wydziałów składały wnioski o nadanie przy okazji tej rocznicy tytułów doktorów honorowych. Na promocję 14 XI (tego roku?) miał się stawić również T. Bigo¹⁵². Co się stało, że do niej nie doszło, nie udało się dokładnie ustalić. Niemniej znamy pewne szczegóły, które miały doprowadzić do tej miłej przecież dla uhonorowanego uroczystości.

Dnia 16 I 1970 r. zebrała się Rada Naukowa Instytutu Nauk Administracyjnych w składzie: Jan Jendrośka, dyrektor, oraz Lesław Adam, Adam Chełmoński, Krystyna Jandy-Jendrośka, T. Kuta, Marek Mazurkiewicz, Szyja Bronstein, Ryszard Mastalski. Przedmiotem obrad była sprawa wystąpienia z wnioskiem o nadanie godności doktora *honoris causa* T. Bidze. Opierając się na protokole z tego posiedzenia, dowiadujemy się, iż:

Po przedstawieniu projektu wniosku, głos w dyskusji zabierali wszyscy członkowie Rady Instytutu. Podkreślano wysokie walory naukowe, dydaktyczne i organizacyjne profesora Bigo, jego ogromne zasługi dla organizacji życia naukowego na Dolnym Śląsku, w szczególności w zakresie organizacji szkolnictwa wyższego na Ziemiach Zachodnich. Podkreślano także, że profesor Bigo, będąc wysokiej miary naukowcem, nauczycielem i wychowawcą młodej kadry i szerokich rzesz studentów włączył się od samego początku w nurt życia społecznego na naszym terenie [...].

Powzięto jednomyślną uchwałą co do akceptacji projektu wniosku oraz zobowiązania Dyrektora Instytutu do przedstawienia wniosku na posiedzeniu Rady Wydziału Prawa i Administracji¹⁵³.

Uzasadnienie wniosku załączone do odpisu protokołu z posiedzenia Rady Instytutu zaczynało się standardowo od przypomnienia krótkiego życiorysu, by następnie omówić dorobek naukowy kandydata. Ten sprzed 1939 r. poświęcony był kwestiom samorządu terytorialnego, związkom publiczno-prawnym czy stanowisku prawnemu pomocniczych sił naukowych¹⁵⁴. Z dalszej części dokumentu warto przytoczyć fragment o wartościach naukowych prac T. Bigi:

[...] Wśród tych prac na pierwsze miejsce wysuwa się niewątpliwie monografia o związkach publiczno-prawnych. Mimo całkowitej zmiany w naszym prawie, jej podstawowe koncepcje nie straciły na aktualności, jest ona powoływana przez autorów badających współczesną nam administrację i prawo administracyjne¹⁵⁵.

---

¹⁵² AUWr., Dział Nauki, doktoraty honoris causa. Wnioski niezalatwione, sygn. 186/136a, zestawienie wniosków z 14 XI, k. 20.

¹⁵³ *Ibidem*, protokół z posiedzenia Rady Instytutu Nauk Administracyjnych z 16 I 1970 r. (?), k. 35.

¹⁵⁴ T. Bigo, *Zasady prawa komasacyjnego*, Lwów 1925; *idem*, *Stanowisko związków samorządowych w polskim systemie administracyjnym*, Lwów 1928; *idem*, *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928; *idem*, *Stanowisko prawne pomocniczych sił naukowych szkół akademickich*, Lwów 1931; *idem*, *Z zagadnień ustrojowych samorządu*, Lwów 1933; *idem*, *Samorząd terytorialny w nowej Konstytucji*, Lwów 1936; *idem*, *Administracja publiczna w III Rzeszy*, Poznań 1937; *idem*, *Nadzór nad samorządem miejskim*, Warszawa 1938.

¹⁵⁵ AUWr., Dział Nauki, doktoraty honoris causa. Wnioski niezalatwione, sygn. 186/136a, wniosek w sprawie nadania tytułu dr h. c. T. Bidze z 16 I 1970 r., k. 36–41.

oraz po 1945 r. również z prawa administracyjnego i nauki administracji z uwzględnieniem specyficznej sytuacji na tzw. „Ziemiach Odzyskanych” oraz zmian natury ustrojowej, jakie zaszły w Polsce po 1944 r.¹⁵⁶:

[...] Na szczególną uwagę zasługują tu zwłaszcza ostatnie prace. Profesor Bigo dał w nich oryginalną, twórczą i trwałą koncepcję pojęć interesu indywidualnego, uznania administracyjnego oraz nadzoru w obrębie administracji państwowej. Pojęcia te mają w prawie administracyjnym charakter węzłowy, a koncepcje profesora Bigo dostosowują je i wiążą z zasadą praworządności w administracji socjalistycznej¹⁵⁷.

Podkreślano zasługi T. Bigi w kształceniu pokolenia prawników – do tej pory 24 roczniki – to, że w kierowanej przez siebie katedrze stworzył „poważny ośrodek kształcenia magistrów prawa, magistrów administracji i dyplomantów Zawodowego Studium Administracyjnego”. Wrocławska katedra prawa administracyjnego była jedną z dwóch w kraju – po przywróceniu stopnia magistra – która kształciła na seminariach z prawa administracyjnego. Pod kierunkiem profesora powstało kilkadziesiąt prac doktorskich i rozpraw habilitacyjnych. Nikt od 1954 r. z etatowych pracowników katedry nie zmienił miejsca pracy:

W rezultacie wydajnej pracy naukowej i jej ciągłości stworzony przez profesora Bigo wrocławski ośrodek naukowy w dziedzinie prawa administracyjnego zalicza się od wielu lat do najbardziej czynnych i twórczych w naszym kraju. [...].

Tak wyjątkowo znaczny i trwały wkład, jaki w całym okresie istnienia Uniwersytetu wniósł w jego rozwój profesor dr Bigo zasługuje na szczególny wyraz uznania jakim jest nadanie tytułu doktora honoris causa¹⁵⁸.

Posiedzenie Rady Wydziału Prawa i Administracji, na którym docent J. Jendrośka referował wniosek Rady Naukowej Instytutu Nauk Administracyjnych dotyczący nadania doktoratu honorowego T. Bidze, miało miejsce 16 I 1970 r. W dyskusji wzięli udział następujący członkowie Rady: Włodzimierz Berutowicz, Jan Kosik, Tomasz Afeltowicz.

¹⁵⁶ T. Bigo, *Komunalizacja administracji państwowej*, Wrocław 1946; T. Bigo, F. Longchamps, *Cele i zadania nauk prawnych na Śląsku*, b.m.w. 1947; T. Bigo, *Prawo administracyjne*. Część I: *Instytucje ogólne*, Wrocław 1948; *idem*, *Ewolucja prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1949, z. 6–7; *idem*, *Trzy sugestie w sprawie sądownictwa administracyjnego*, Warszawa-Wrocław 1958; *Idem*, *Kontrola uznania administracyjnego*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, nr 14A, Wrocław 1959; *idem*, *Ochrona interesu indywidualnego w projekcie kodeksu postępowania administracyjnego*, „Państwo i Prawo”, 1960, z. 3; *idem*, *Z problemów nadzoru administracją terenową*, „Kontrola Państwowa”, 1964, nr 5; T. Bigo, F. Longchamps, *Kontrola administracji w Polsce*, Wrocław 1965; T. Bigo, J. Jendrośka, J. Wołoch, *Pozycja ustrojowa komisji rady narodowej. Opracowanie syntetyczne na podstawie materiałów wybranych komisji rad narodowych województw zachodnich*, Wrocław 1966 [druk: 1967].

¹⁵⁷ AUWr., Dział Nauki, doktoraty honoris causa. Wnioski niezadowolone, sygn. 186/136a, wniosek w sprawie nadania tytułu dr h. c. T. Bidze z 16 I 1970 r., k. 36–41.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

Przedstawiono kandydata na promotora w osobie J. Jendroški. Rada Wydziału uchwaliła wniosek stosunkiem głosów: 32 za, 1 przeciw¹⁵⁹.

Na posiedzeniu Senatu Akademickiego 21 I 1970 r. dokonano wstępnej analizy wniosków o nadanie tytułu doktora honorowego w związku z 25-leciem Uniwersytetu. W dyskusji profesor Marian Jakóbiec stwierdził, że proponowana liczba – 25 kandydatów – jest za duża i na wniosek rektora W. Berutowicza Senat – przed przesłaniem wniosków ministerstwu do akceptacji – powierzył M. Jakóbcowi indywidualne omówienie kandydatów z poszczególnymi dziekanami i przygotowanie referatu. Na posiedzeniu Senatu Akademickiego 24 IX 1970 r. omawiano wnioski zatwierdzone przez Ministerstwo i choć nie ma tam podanych nazwisk, możemy założyć z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością, iż nie było w tym gronie wniosku o wyróżnienie dla T. Bigi¹⁶⁰. Musiał się on „zadowolić” medalem na 25-lecie.

Dnia 19 XI 1974 r. – z okazji 80-lecia urodzin – odbyło się uroczyste posiedzenie Rady Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii, na którym T. Bigo otrzymał... laurkę¹⁶¹. Natomiast Rada Naukowa Instytutu Nauk Administracyjnych podjęła uchwałę, aby 80. rocznicę urodzin uczcić księgą pamiątkową¹⁶².

Przy kolejnej rocznicy założenia polskiego Uniwersytetu nad Odrą – pięć lat później – na posiedzeniu Senatu Akademickiego 9 IV 1975 r. omawiano wstępne opinie o nadanie godności doktora honorowego. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii zgłosił trzech naukowców: T. Bigę, J. Posvařa oraz Jana Gwiazdomorskiego. Senat Akademicki je zaakceptował¹⁶³. Możemy zatem uznać, iż ta próba zakończyła się... wreszcie pozytywnie. Niestety, dnia 1 IX 1975 r. zasłużony profesor prawa administracyjnego zmarł, a pogrzeb odbył się 4 IX 1975 r. na wrocławskim Cmentarzu Sępolno. Tym samym – wyrokiem losu i przeznaczenia – nie odbyła się promocja na doktora honorowego, ale jakby T. Bigo żył, to, czy niechlubnym wzorem lat wcześniejszych doszłoby do wręczenia dyplomu przy wypowiedzianych uroczyście po łacinie słowach? Niemniej kolejna książka jubileuszowa: *Doktorzy honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego 1848–2002*¹⁶⁴ o T. Bidze nie wspomina...

---

¹⁵⁹ AUWr., Wydział Prawa i Administracji, sygn. W-III/0001, protokoły posiedzeń Rady Wydziału Prawa i Administracji, protokół z 16 I 1970 r., k. 122–123.

¹⁶⁰ *Ibidem*, protokół z 24 IX 1970 r., k. 257.

¹⁶¹ *Ibidem*, k. 881–883. Zob.: AUWr., sygn. RK 120,teczka osobowa T. Bigi.

¹⁶² AUWr., Wydział Prawa i Administracji, sygn. W-III/0001, protokoły posiedzeń Rady Wydziału Prawa i Administracji, list J. Jendroški, dyrektora Instytutu Nauk Administracyjnych do wydawnictwa UW., z 6 XI 1974 r., k. 886.

¹⁶³ AUWr. Akta Senatu, sygn. R, protokoły posiedzeń Senatu Akademickiego 1975–1979, protokół z 9 IV 1975 r., k. 32.

¹⁶⁴ *Doktorzy honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego 1848–2002*, red. J. Rozynek, J. J. Ziółkowski, Wrocław 2002.

6. Zakończenie

Po uroczystym akcie promocji na doktora honorowego prawa Uniwersytetu we Wrocławiu – w owym czasie noszącego imię Bolesława Bieruta – dokonanym przez profesora Józefa Fiemę 14 V 1977 r. w Auli Leopoldyńskiej dostojny jubilat – profesor Jan Gwiazdomorski – w swoim wystąpieniu powiedział m.in.:

Tadeusz Bigo, drobny, niezmiernie skromny człowiek, w którym trudno się było domyśleć wielkiego uczonego. Wychowanek Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, uczeń prof. Pazdry, miał otrzymać doktorat honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego, niestety nie było mu danym dożyć aktu promocji¹⁶⁵.

Natomiast J. Boć w biogramie swojego autorstwa tak scharakteryzował T. Bigę:

[...] wyglądał szczególnie. Siwy, dostojny, niewysoki i spokojny. Wykładał głosem ekspozującym ciszę, tak że w czasie Jego wykładu nawet ptaki świergocące na zewnątrz słyhać było w sali. [...] A język miał ścisły i piękny. Za jego pomocą potrafił na kilkunastu stronach opisać to, co dziś innym zajmuje grube woluminy. [...]. Profesor Tadeusz Bigo należał do wielkich ludzi epoki, których nieudawana skromność za każdym razem zaskakuje i budzi ogromny szacunek otoczenia. Pełen wewnętrznej równowagi emanował spokojem. [...] W jego zawsze pogodnych oczach nigdy nie dało się dostrzec trudów życia, śladów choroby czy przeciwności losu. Tak, jakby chciał zająć jak najmniej miejsca tam, gdzie się właśnie znajdował. Po takich postaciach pozostaje zawsze ogromna pustka i przestrzeń nie do zapelnienia¹⁶⁶.

Ze swojej strony, jako Autor, mogę mieć tylko nadzieję, iż powyższy tekst choć trochę tę „pustkę” i „przestrzeń” wypełni.

---

¹⁶⁵ AUWr., Dział Badań Naukowych, sygn. 0732/22,teczka personalna J. Gwiazdomorskiego, przemówienie J. Gwiazdomorskiego na uroczystej promocji dr h. c. 14 V 1977 r., k. 39–40.

¹⁶⁶ J. Boć, *Tadeusz Bigo*, [w:] *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów...*, s. 21–24.

Aneks

Dokument nr 1:
Przedmioty z absolutorium (uwspółcześiona pisownia)

Nazwisko profesora	Przedmiot	Liczba godzin tygodniowo
UJ, 1913/14 sem. I		
S. Wróblewski	Historia prawa rzymskiego	4
S. Estreicher	Historia prawa niemieckiego	5
S. Estreicher	Początki życia społecznego	2
B. Ulanowski	Historia państwa i prawa austriackiego	5
S. Kutrzeba	Konstytucje polskie	1
A. Krzyżanowski	Historia socjalizmu	2
R. Rybarski	Bojkoty ekonomiczne	1
Lektor Rongier	Nauka języka francuskiego	3
F. K. Fierich	Encyklopedia prawa	2
R. Taubenschlag	Wstępne wiadomości z dziedziny papirologii	1
UJ, 1913/14 sem. II		
S. Wróblewski	Historia prawa rzymskiego	12
S. Wróblewski	Seminarium z prawa rzymskiego	2
S. Estreicher	Historia prawa niemieckiego	5
S. Kutrzeba	Źródła prawa polskiego	3
S. Kutrzeba	Historia prawa polskiego	2
B. Ulanowski	Nowsza historia prawa austriackiego	3
B. Ulanowski	Prawo kościelne	4
T. Garbowski	Spinoza	2
A. Żółtowski	Filozofia Schellinga	2
R. Taubenschlag	Proces cywilny rzymski	3
S. Estreicher	Seminarium z prawa niemieckiego	2
Uniwersytet w Wiedniu, 1914/15 sem. II		
E. Schrutka-Rechtenstamm	Römisches Erbrecht	3
S. Brassloff	Pandekten. Pfandrecht	2
S. Brassloff	Pandekten. Familienrecht	2
S. Adler	Deutsches eheliches Güterrecht	1
E. Goldmann	Geschichte des deutschen Strafrechts und des gerichtlichen Verfahrens	3
K. Hugelmann	Deutsches Privatrecht. Obligationenrecht	2
A. Gál	Grundzüge des deutschen Verfassungsgeschichte	1
R. Köstler	Katholisches Eherecht	2
A. Dopsch	Die politischen Theorien des Mittelalters	3
A. Fournier	Österreichische und ungarische Verfassungsrecht des neuesten Zeit 1848–1907	2
K. Přibram	Die europäische Politik	1

Przemysław Marcin Żukowski

UJ, 1915/16 sem. I		
B. Ulanowski	Prawo kościelne	4
S. Zachorowski	Kościelne prawo majątkowe	2
S. Kutrzeba	Społeczne i państwowe odrodzenie Polski	3
R. Rybarski	Wartość gospodarza	1
J. Brzeziński	Kościelne sądownictwo i prawo karne	3
UJ, 1915/16 sem. II		
E. Krzymuski	Proces karny austriacki	5
W. L. Jaworski	Austriackie prawo hipoteczne	3
W. L. Jaworski	Gmina na ziemiach polskich	3
T. Dziurzyński	Postępowanie egzekucyjne	4
W. Wróblewski	Administracja państwa w czasie wojny	2
M. Rostworowski	Prawo narodów	4
A. Krzyżanowski	Nauka skarbowości	5
R. Rybarski	Przedsiębiorstwo i przedsiębiorca	1
L. Wachholz	Psychiatria sądowa	4
W. Rubczyński	Etyka	4
F. Zoll	Austriackie prawo cywilne	9
UJ, 1916/17 sem. I		
W. L. Jaworski	Austriackie prawo cywilne	9
E. Krzymuski	Austriackie prawo karne	5
A. Krzyżanowski	Teoria ekonomii politycznej	5
A. Krzyżanowski	Seminarium z zakresu ekonomii	2
F. K. Fierich	Nauka o sądach cywilnych	1
A. Górski	Prawo cywilne Królestwa Polskiego	2
A. Górski	Prawo handlowe	4
A. Peretiatkowicz	Prawo polityczne	2
W. Wróblewski	Prawo polityczne	3
R. Rybarski	Rachunkowość państwowa	5
UJ, 1916/17 sem. II		
A. Górski	Prawo wekslowe	3
F. K. Fierich	Postępowanie sędowo-cywilne	6
F. K. Fierich	Nauka o sądach cywilnych	1
W. L. Jaworski	Seminarium z prawa cywilnego	2
W. K. Kumaniecki	Nauka administracji	6
W. Wróblewski	Nauka o swobodnym uznaniu władz administracyjnych	2
A. Krzyżanowski	Seminarium ekonomiczne	2
A. Peretiatkowicz	Historia filozofii prawa	4
F. K. Fierich	Seminarium z prawa procesowego	11/2
W. K. Kumaniecki	Statystyka ogólna i austriacka	4

Źródło: AUJ, WP II 395, kopie absolutorium i świadectw odejścia.

Dokument nr 2:
Referat habilitacyjny

Studjum swoje, złożone w całości z 8 rozdziałów, podzielił autor na część ogólną i część szczególną. W części ogólnej określił autor swoje stanowisko w stosunku do pewnych podstawowych zagadnień teorii prawa, spornych, mających związek z tematem.

W szczególności w rozdziale I zajął się autor kwestją dualizmu prawa. Skoro różniczkuje się związki „publiczno-prawne” i „prywatno-prawne”, to oczywiście podstawą tego musi być podział prawa na „publiczne” i „prywatne”. Nie istnieje „communis opinio”, co do tego podziału tj. dualizmu prawa. Autor rozpatruje krytycznie istniejące teorie „interesu” i teorie „podmiotowe” i różnorodne ich warjanty.

Autor – co do swojej osoby – oświadcza się za zasadą „monizmu” (str[ona] 15 – „nie ma prawniczego kryterjum, na którym możnaby oprzeć podział prawa na publiczne i prywatne”, etc). Negacja dualizmu ^az punktu widzenia teorii¹⁶⁷ prawa niekoniecznie musi prowadzić – wywodzi autor słusznie – do negacji tego zagadnienia w badaniach dogmatycznych (str[ona] 23). W prawie pozytywnym podział ten istnieć może, istnieje i musi być przedmiotem badania. Przybiera on wówczas charakter konstrukcji pomocniczej (nie teoretyczno-zasadniczej) na gruncie danego systemu prawnego pozytywnego. W rozmaitych systemach będzie się on przedstawiał rozmaicie.

Należy się zgodzić z autorem (str[ona] 24), że system polski jest dualistycznym. Wynika to zarówno z postanowień Konstytucji (przedewszystkim art[ykuł] 3 – „Zakres ustawodawstwa obejmuje stworzenie wszelkich praw publicznych i prywatnych”... etc.), jak i z licznych ustaw szczególnych. Jest oczywiście przedczesnym badaniem, jaka jest linia graniczna między prawem publicznym a prywatnym w polskim systemie. Zadaniem niniejszego studjum jest wskazać tę granicę w obrębie jednego tylko odcinka t[oj] [est] Korporacji. Będzie więc chodziło (str[ona] 27) o zbadanie prawnej natury korporacji, które system polski nazywa publicznymi.

Rozdział II części ogólnej zajmuje się zagadnieniem osobowości prawnej. Autor daje krytyczny pogląd na panujące główne teorie, naprzód na teorie „negatywne”, następnie na „realistyczne” i ich odcienia (teorie woli zbiorowej, teorie interesu) – w literaturze francuskiej, niemieckiej i polskiej (głównie: [Roman] Longchamps [de Bérrier, Czesław] Znamierowski, [Władysław Leopold] Jaworski). Autor pojmuje osobę prawną w sposób realistyczny, jednak nie personifikuje jej, nie uznaje dogmatu woli zbiorowej ani pojęcia interesu zbiorowego. Podkreśla silnie moment organizacji, który jest „elementem centralnym” (str[ona] 41). Rozbiera bliżej składniki organizacji, zbliżając się tu do normy konstytucyjnej [Czesława] Znamierowskiego (str[ony] 48, 49), wreszcie zaznacza różnicę między korporacją a fundacją. Na terenie prawa publicznego istnieją jeszcze inny [tak w oryginale] typy mieszane i przejściowe między korporacją a fundacją, dodaje autor, lecz ich w tym miejscu nie porusza.

Co do „części ogólnej” zauważyć można, że jest ona zbyt obszerna w stosunku do całości, wypełnia przeszło 1/5 część całej pracy (53 na stron). Nie jest to ani konieczne ani potrzebne, ażeby Autor dający nam opracowanie pewnego monograficznego zagadnienia, w tym wypadku związków prawno-publicznych w systemie polskim, sięgnął do najgłębszych podstaw teorii prawa i obszernie uzasadniał, jakie wobec nich zajmuje stanowisko i dlaczego właśnie takie.

---

¹⁶⁷ a_a – dopisek autora recenzji.

Najzupełniej wystarcza, jeżeli Autor jak najzwięźlej swoje stanowisko do owych problemów określi, a z resztą odeśle czytelnika do odpowiedniej literatury.

Na korzyść Autora stwierdzić można, że ta część ogólna wykazuje, iż Autor ma duże odczytanie w odnośnej literaturze, że się wśród trudnych zagadnień teoretycznych dobrze orientuje i że posiada zmysł krytyczny.

Część „szczegółowa” obejmuje 6 rozdziałów jest poświęconą właściwemu tematowi tej pracy t[oj] [est] związkom prawnopublicznym w polskim systemie prawnym.

Rzecz całą daje się wyczerpać w 3 głównych kwestiach:

- 1) jakie są kryteria związków publiczno-prawnych?
- 2) jakie mamy(?) typy tych związków?
- 3) jakie one zajmują stanowisko w naszym ustroju administracyjnym?

ad 1) Aby odpowiedzieć na pierwsze pytanie, Autor obiera drogę, którą metodycznie zupełnie pewnie prowadzi do celu (Rozdz[iał] III). Zbadawszy cały materiał prawodawczy, Autor wyszukał te korporacje, które prawodawca sam, wyraźnie, związkami „(osobami)” prawnopublicznymi nazwał. Takich wypadków znalazł tylko pięć: 1) gmina miejska i powiatowy związek komunalny 1919, 2) izby przemysłowo-handlowe, 3) żydowski związek religijny, 4) związek jednostek samorządowych (art[ykuł] 65 Konst[ytucji]) i 5) związki mniejszości (art[ykuł] 109 Konst[ytucji]) (Chwiejna terminologia naszego ustawodawstwa używa jeszcze innych podobnych określeń n[a] p[rzykład] instytucja publiczna, lecz „takie” podmioty Autor na razie zostawił na uboczu). Następnie Autor bada, jakie szczegółne prawne właściwości, te wymienione związki wykazują, przyczem zwłaszcza bada następujące momenty (str[ony] 59–76):

- 1) sposób powstania i rozwiązania związku,
- 2) przynależność do związku.
- 3) organa,
- 4) stosunek do państwa,
- 5) środki działania

Będzie to powodem do wniosku(?), że związki te wykazują wspólnie wybitne odrębności 1) co do sposobu powstania i członkostwa, 2) co do stosunku do państwa, 3) co do sposobu działania.

Po dłuższych wywodach, których tu w krótkim streszczeniu nie potrzeba reprodukować(?) (str[ony] 73–93), Autor, dochodzi do następujących wniosków i „ad 2)” stosunek do państwa, mający swój wyraz w szczególnym [wyraz nieczytelny] tegoż nad związkami publ[icznymi] nie tworzy kryterium istotnego (ani dodatkowego nawet, str. 83), jest tylko konsekwencją uposażenia związku w szczególne uprawnienia.

ad 1) Stosowanie przymusu przy powstawaniu związku i przyznawaniu członkostwa jest tylko pomocniczem, drugorzędnym kryterjum w wypadkach wątpliwych.

ad 3) Istotnem kryterjum jest szczególne zapewnienie związków publ[icznych], które Autor nazywa władztwem administracyjnem

Władztwo administracyjne (str[ona] 84) polega na uprawnieniu do stosowania przymusu administracyjnego (bezpośrednio lub za pośrednictwem władz admin[istracji] państwowych) przy wyłączeniu odnośnych sporów z pod właściwości sądów.

Łącząc dwa ostatnie wymienione kryteria Autor dochodzi do tezy (str[ona] 82), że w rozumieniu prawa polskiego związek prawno-publiczny jest to związek uposażony(?) we władztwo administracyjne i powołany do życia przez państwo względnie przy jego czynnym współdziale.

Koncepcja „władztwa administracyjnego” jest nową i samodzielną tezą Autora. Wprawdzie przypomina ona niemiecką teorię upatrującą [wyraz nieczytelny] związków prawno-publicznych w „Imperium” (Herrschafts rechte), jednak Autor wykazuje (str[ona] 87–88, że jest ona istotnie inaczej pojętą niż jego teoria „władztwa administracyjnego”.

Dla porównania warto przytoczyć, do jakich wyników dochodzi na tem polu najnowsza praca Waltera Jellinka (Das Verwaltungsrecht, Berlin 1928, str[ony] 166–167), oczywiście dla stosunków niemieckich: „Osobą prawną prawa publicznego – wywodzi [Walter] Jellinek – jest każda osoba prawna, która nie jest osobą prawa prywatnego. Osobą zaś prawną prawa prywatnego jest ta korporacja, która ani nie ma prawa koniecznego bytu, ani nie stoi pod pozytywnym nadzorem państwa lub innego publicznego związku, ani nie ma przyznanych członków, ani też nie jest administrowaną przez urzędników lub inne organa państwowe”. Definicja [Waltera] Jellinka jest więc w całości negatywną.

ad 2) Uzyskawszy pozytywne kryterium związków publicznych, bada z kolei Autor przy jego pomocy, jakie mamy typy związków takich w dotychczasowym ustawodawstwie polskim. Tym rozważaniom poświęcony jest cały Rozdział IV (str[ony] 94–120). Na podstawie szczegółowego i samodzielnego przestudjowania całego materiału prawniczego znalazł Autor 11 rodzajów tych związków: 1) kasy chorych, 2) korporacje przemysłowe i cechy, 3) izby rzemieślnicze, 4) Śląska Izba Rolnicza, 5) izby lekarskie, 6) izby adwokackie, 7) spółki wodne, 8) spółki drogowe, 9) związki samorządu wojewódzkiego, 10) związki opieki zdrowotnej, 11) wyznaniowe gminy żydowskie.

Przy każdym z tych typów Autor szczegółowo wykazuje na podstawie odnośnych przepisów prawnych „o ile” i dlaczego przysługuje „mu” „władztwo administracyjne”.

Odwrotnie przytacza Autor kilka formacji, które nie mogą być zaliczone do związków prawno-publicznych n[a] p[rzykład] rady uczestników [wyraz nieczytelny], towarzystwo hodowców gołębi pocztowych (przymusowe członkostwo!), stowarzyszenie Pol[skiego] Czerwonego Krzyża (charakter tego ostatniego jest wątpliwy: Autor konsekwentnie odmawia mu charakteru publicznego, co ze stanowiska jego teorii jest słusznym).

ad 3) Zagadnieniom, jakie stanowisko zajmują związki publiczne w systemie administracji, poświęca Autor 3 rozdziały (V, VI, VII). Autor, wyszedłszy z trafnego założenia, że związki prawno-publiczne są jedną z form decentralizacji, analizuje bliżej pojęcia tejsze. Autor zwalcza zapatrywanie,¹⁶⁸ według którego decentralizacja pokrywa się z pojęciem samorządu. Decentralizacja jest pojęciem szerszym, samorząd jest tylko jednym z jej typów. Aby ten pogląd uzasadnić Autor obszerne wywody poświęca teorii samorządu. Przedstawia krytycznie różnorodne poglądy na istotę samorządu, przyczem szczególnie [wyraz nieczytelny] polemizuje z zapatrywaniami J[erzego] Panejki („Geneza i podstawy samorządu europejskiego”, 1926).

Poglądy Autora na istotę samorządu kulminują w tezie (str[ona] 156 – Samorząd jest decentralizacją administracji publicznej zorganizowaną w ten sposób, że samodzielnymi podmiotami

---

¹⁶⁸ W oryginale skreślone – „że”.

administracji są korporacje – jak również w tezie (str[ona] 158) – Związki publiczno-prawne i związki samorządowe to dwa synonimy, zakresy ich pokrywają się).

Teza Autora, że korporacyjność, jest konieczną cechą samorządu, a gdzie nie ma korporacji, tam nie ma samorządu (tylko jakaś inna forma decentralizacji) nie wydaje się być dostatecznie ugruntowaną i udowodnioną. Autor uważa (str[ona] 153), iż ustalenia pojęcia samorządu szukać trzeba na innej drodze (nie indukcji) – „mianowicie na drodze logicznej analizy wyobrażeń o cechach samorządu”. To nie całkiem jest jasne. „Wyobrażenia” bowiem, na których się oprzeć, mogą być błędne, mogą też być różnorodne, a w takim razie jakąż wartość mają wysnute z nich wnioski? Autor zdaje się też przypisywać pewne znaczenie pewnej lingwistycznej treści wyrazu „samorząd = samozarząd” (str[ona] 153). Podstawa ta jednak mocno niepewna, gdyż angielski wyraz „selfgovernment” jest lingwistycznie identyczny z naszym „samorządem”, a jednak pojęciowo oznacza zupełnie odmienny typ niż samorząd kontynentalny, co Autor sam w kilku miejscach stwierdza i cytatem z Kellena popiera (str[ona] 153 u dołu).

Nie ulega wątpliwości, iż forma korporacyjna jest w samorządzie przeważającą, lecz uważam za nieudowodnione, iż jest formą wyłączną. Tak n[a] p[rzykład] Autor odrzuca „stanowczo” tezę (str[ona] 126), że obszary dworskie typu dawnego galicyjskiego i obecnego pruskiego są samorządem, co z pewnością nie odpowiada panującym „wyobrażeniom”. Walter Jellinek w dziele wyżej wspomnianem (str[ona] 67) zaznacza obszary dworskie w rozdziale o gruncie i uważa je za formę ustrojową gminną pozbawioną reprezentacji („gemeindevertreter Bezirke”) i stawia je na równi z gminami, które nie posiadają rady gminnej (lecz tylko zgromadzenie gminne).

Inny przykład: administracja uzdrowisk według urzędów polskich (ustawa 1922 i rozp[orządzenie] 1927) jest – mojem zdaniem – samorządem, jakkolwiek nie ma charakteru korporacyjnego. Autor ma wielkie trudności w określeniu natury prawnej uzdrowisk uznanych za mających użyteczność publiczną (str[ony] 222–224) i ostatecznie uznaje je za „zakłady państwowe”, przyznaje, że można tu mówić o „samorządzie w sensie politycznym”.

Tymczasem Wydziałowi Samorządowemu (str[ona] 217) Autor odmawia zgodnie ze swoją tezą charakteru organu samorządowego i uważa go za „organ państwowy zdecentralizowany”. Nie podzielam tego zapatrywania, przyznając jednak, że prawna natura T[ymczasowego] W[ydziału] S[amorządowego] jest trudną do omówienia w sposób stanowczy i jest sporną.

Autor do pewnego stopnia sam¹⁶⁹ czyni wyłom w swoim, zdawałoby się bezwzględnie, stanowisku, uznając istnienie zakładów samorządowych, tworzących typ pośredni między zakładem sensu stricto a korporacją n[a] p[rzykład] Dyrekcja Ubezpieczeń Wzajemnych (str[ona] 196). Autor nazywa je „zakładami o charakterze korporacyjnym” (str[ona] 207). W każdym razie korporacjami one nie są, są zaś niewątpliwie jednym z typów¹⁷⁰ „samorządu”.

Na str[onie] 191 (a także 221) Autor analizuje artykuł 66 Konstytucji i wypowiada twierdzenie, że zasada udziału obywateli w wykonywaniu zadań urzędów państwowych może polegać także „na” całkowitem uchyleniu podporządkowania hierarchicznego, że więc tą drogą mogą być tworzone urzędy państwowe, zdecentralizowane, hierarchicznie niepodległe,

¹⁶⁹ W oryginale skreślone – „dopuszcza”.

¹⁷⁰ W oryginale skreślone – „typem”.

nie będzie jednak samorządem. Tego w art[ykule] 66 wyczytać – mojem zdaniem – nie można, sądzę, że powyższa interpretacja jest niedopuszczalna.

* * *

Jeżeli pominiemy szczegóły, które mogą być błędne lub sporne i wymagają rewizji, i zechcemy¹⁷¹ ocenić pracę d[okto]ra [Tadeusza] Bigi jako całość, to ocena ta ponad wszelką wątpliwość, będzie dodatnią. Praca znajduje się na bardzo wysokim poziomie.

Autor wykazuje niewątpliwą^a i wybitną^a zdolność samodzielnego, naukowego myślenia. Ma rozwinięty w wysokim stopniu zmysł krytycyzmu i umiejętność! operowania naukowymi metodami pracy. Materiał ustawodawczy opanował całkowicie i sumiennie go zużytkował. Literaturę^a odnośną^a polską, niemiecką i francuską^a zna^a dokładnie i dobrze się w niej orientuje. Autor w swoich wywodach nie unika zagadnień trudnych i skomplikowanych, nie usiłuje powierzchownie nad nimi się przemknąć. Przeciwnie usiłuje dotrzeć do głębi i istoty rzeczy. Temat, który wybrał nie jest łatwym, gdyż zahacza o kilka głębokich a spornych zagadnień jak to: dwoistość prawa, osobowość prawa, decentralizacja, samorząd i inne. Autor musiał zająć wobec nich właściwe stanowisko, logicznie umotywowane.

Studjum d[okto]ra [Tadeusza] Bigi stanowi w zakresie polskiej literatury prawa administracyjnego istotny postęp. Nie mamy dotychczas żadnej pracy o związkach prawno-publicznych w systemie administracji polskiej, znajdują się tylko oderwane i przygodne wzmianki z tego zakresu. Studjum d[okto]ra [Tadeusza] Bigi wypełnia zatem istniejącą lukę i daje podstawy do opanowania zagadnień tych związków w przyszłości. Rozwój naszego ustawodawstwa w tej dziedzinie nie tylko nie jest zamknięty, lecz wykazuje duże braki (związki samorządu terytorialnego!, samorząd gospodarczy!)¹⁷². Dopiero przyszłość okaże, czy tezy Autora będą mogły być utrzymane czy też ulegną modyfikacji. W każdym razie droga jest uutorowana i nikt, kto w przyszłości zajmie się tym problemem, nie będzie mógł pominąć pracy d[okto]ra [Tadeusza] Bigi i¹⁷³ wyników, do których doszedł. W tem leży trwała wartość jego studjum.

(N[ota] B[ene]): Praca przed oddaniem do druku musi być jeszcze uzupełnioną ze względu na^a te^a formy związków publicznych, które przyniosło prawodawstwo, n[a] p[rzykład]¹⁷⁴ izby rolnicze).

Na podstawie powyższych wywodów wnoszę: Rada Wydziałowa przyjmuje rozprawę przedłożoną przez d[okto]ra [Tadeusza] Bigę jako pracę habilitacyjną i uchwała dopuścić kandydata do dalszych aktów habilitacyjnych z zakresu nauki administracji i polskiego prawa administracyjnego.

We Lwowie, dnia 5 VI 1928
ref[erent] d[okto]r Zbigniew Pazdro

Przystępuję w całości do opinii prof[esora] Zbigniewa] Pazdry
D[nia] 10 VI 1928 St[anisław] Starzyński

Źródło: DALO, fond 26, opis 5, sprawa 112,teczka osobowa T. Bigi.

---

¹⁷¹ W oryginale skreślone – „dać”.

¹⁷² W oryginale skreślone – „związki samorządowe i samorząd”.

¹⁷³ W oryginale skreślone – „jako”.

¹⁷⁴ W oryginale skreślone – „spółki”.

Bibliografia

Źródła prawa

Dziennik Rozporządzeń Gminy król. stoł. miasta Lwowa, R. 1933, 1935, 1936–1939.

Dziennik Ustaw RP z 1920 r. Nr 72, poz. 494, ustawa o szkołach akademickich.

Dziennik Urzędowy MWRiOP z 1938 r. Nr 54, poz. 429.

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

– sygn. 249, Nominacje na wyższych uczelniach – profesorowie 1935–1939

– sygn. 4833,teczka personalna J. Panejki

– sygn. 6902,teczka personalna M. Zimmermanna

Biuro Prezydzialne Krajowej Rady Narodowej:

– sygn. 345,dekrety personalne Prezydenta KRN

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie:

– sygn. III-191, F. Longchamps de Bérrier, „Dzieło naukowe Tadeusza Bigo”

Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu:

– sygn. 210/2,teczka personalna T. Bigi

– sygn. 15A/1, wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939

– sygn. 509/1589,teczka personalna M. Zimmermanna

– sygn. 819/16,teczka personalna M. Zimmermanna

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

– S II 516, „Album Universitatis Jagellonicae Cracoviensis ab anno 1911/12–1921/22”

– S II 521

– S III 46–47

– S III 132

– S III 175

– WP II 84, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej

– WP II 527

– WP III 1, protokoły posiedzeń Rady Wydziałowej

– WP III 44, Katedra prawa administracyjnego

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego:

– *Album Dwudziestolecia Uniwersytetu Wrocławskiego imienia Bolesława Bieruta we Wrocławiu 1945–1965. Uniwersytet-Życiorysy*

– sygn. RK 120,teczka personalna T. Bigi

– Dział Badań Naukowych, sygn. 0732/22,teczka personalna J. Gwiazdomorskiego

– Akta Senatu, sygn. R, protokoły posiedzeń Senatu Akademickiego 1975–1979

– Wydział Prawa i Administracji, sygn. W-III/0001, protokoły posiedzeń Rady Wydziału Prawa i Administracji

– Dział Nauki, doktoraty honoris causa. Wnioski nie załatwione, sygn. 186/136a, wniosek w sprawie nadania tytułu dr h. c. T. Bidze z 16 I 1970 r.

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu:

– Dział Rękopisów, sygn. 2073/1

Lietuvos centrinis valstybės archyvas w Wilnie:

– fond 175, opis 2VIB, sprawa 202, Katedra prawa administracyjnego

Державний архів Львівської області we Lwowie:

– fond 26: Чніверситет им. Яна Казимира во Львове, opis 5, sprawa 112,teczka osobowa T. Bigi

Źródła drukowane i literatura

35-lecie Instytutu Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Wrocławskiego, red. J. Boć, Wrocław 2007.

Bałtruszajtys G., *Wydział Prawa w latach 1939–1945*, [w:] A. Bosiacki, H. Izdebski, M. Paszkowska, A. Rosner, *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008.

Barcik M., *Komisja Rządowa Egzaminacyjna (Państwowa Komisja dla Teoretycznych Egzaminów Prawniczych) w Krakowie (1850–1932). Zarys dziejów komisji. Kancelaria i opis zespołu*, [w:] *Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, Kraków 1997.

Barcik M., Cieślak A., Grodowska-Kulińska D., Perkowska U., *Corpus Studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850–1918*, t. III: A-D, red. J. Michalewicz, Kraków 1999

[Bigo T.], „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, t. XII (ogólnego zbioru: XIX), Wrocław 1964.

Bigo T., *Administracja publiczna w III Rzeszy*, Poznań 1937.

Bigo T., *Ewolucja prawa przemysłowego*, „Państwo i Prawo” 1949, z. 6–7.

Bigo T., *Komunalizacja administracji państwowej*, Wrocław 1946.

Bigo T., *Kontrola administracji w Polsce*, Wrocław 1965.

Bigo T., *Kontrola uznania administracyjnego*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, nr 14A, Wrocław 1959.

Bigo T., *Nadzór nad samorządem miejskim*, Warszawa 1938.

Bigo T., *Ochrona interesu indywidualnego w projekcie kodeksu postępowania administracyjnego*, „Państwo i Prawo”, 1960, z. 3.

Bigo T., *Prawo administracyjne. Część I: Instytucje ogólne*, Wrocław 1948.

Bigo T., *Samorząd terytorialny w nowej Konstytucji*, Lwów 1936.

Bigo T., *Stanowisko prawne pomocniczych sił naukowych szkół akademickich*, Lwów 1931.

Bigo T., *Stanowisko związków samorządowych w polskim systemie administracyjnym*, Lwów 1928.

Bigo T., *Trzy sugestie w sprawie sądownictwa administracyjnego*, Warszawa–Wrocław 1958.

Bigo T., *Z problemów nadzoru nad administracją terenową*, „Kontrola Państwowa” 1964, nr 5.

Bigo T., *Z zagadnień ustrojowych samorządu*, Lwów 1933.

Bigo T., *Zasady prawa komasacyjnego*, Lwów 1925.

Bigo T., *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928.

Bigo T., Longchamps F., *Cele i zadania nauk prawnych na Śląsku*, b.m.w. 1947.

Bigo T., Longchamps F., *Kontrola administracji w Polsce*, Wrocław 1965.

- Bigo T., Jendrośka J., Wołoch J., *Pozycja ustrojowa komisji rady narodowej. Opracowanie syntetyczne na podstawie materiałów wybranych komisji rad narodowych województw zachodnich*, Wrocław 1966 [druk: 1967].
- Boć J., *Tadeusz Bigo*, [w:] *Pamięci zmarłych profesorów i docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–2000*, red. L. Lehmann, M. Maciejewski, Wrocław 2010.
- Jastrzębski J., *Habilitacja w państwowym szkolnictwie akademickim II Rzeczypospolitej*, „Analecta” 2010, R. XIX, z. 1–2.
- Jońca K., *Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego 1945–1995*, Wrocław 1996.
- Jurisprudencja lwowska. Publikacja pokonferencyjna (Poznań, 30 marca 2012)*, Poznań 2012.
- Kalendarium Lwowa 1918–1939*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2012.
- Krasowski K., *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939*, Poznań 2006.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–1923 za rektoratu prof. ks. dr Stanisława Narajewskiego*, Lwów 1926.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. W. Sieradzki, Lwów 1925.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1926/27 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. J. Siemiradzki, Lwów 1928.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1929/30 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów*, red. H. Schramm, Lwów 1931.
- Księga jubileuszowa 100 rocznicy powstania gimnazjum i liceum w Mielcu 1905–2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005.
- Kumaniecki K. W., *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, Kraków 1913.
- Kuta T., *Moje wspomnienia jako studenta, a następnie pomocniczego pracownika nauki w początkach drogi rozwojowej Uniwersytetu Wrocławskiego (lata 1945–1960)*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. II, Wrocław 1993.
- Mękarski S., *Zespół Stu*, „Wiadomości”, nr 24 (846) z 17 VI 1962 r.
- Nowe studia na Wydziale Prawa UJK we Lwowie*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1936, nr 61.
- Patelski M., *Kornel Krzczunowicz – żołnierz, ziemianin i pisarz*, „Zeszyty Historyczne”, (Paryż) 2001, z. 138.
- Podkowski M., *Tadeusz Bigo – wybitny uczonek i wychowawca*, [w:] *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2006.
- Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. I: A-D, oprac. M. Smogorzewska, Warszawa 1998.
- Redzik A., *Kurs Prawa Lotniczego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1936–1939)*, „Rocznik Lwowski” 2006.
- Redzik A., *Lwowska szkoła dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1930–1939)*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, t. 6, nr 5 (33).
- Redzik A., *Stanisław Starzyński (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego*, Warszawa-Kraków 2012.

- Redzik A., *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006
- Redzik A., Rzemienicki K., *Wilhelm Edmund Rappé (1883–1975) i prawo fundacyjne*, „Palestra” 2010, R. LV, nr 631–632 (lipiec-sierpień), 7–8.
- Skrzypczak J., *Na drodze do wolności. Mielczanie w walce o niepodległość Polski 1907–1918*, Mielec 2008.
- Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912/13*, Mielec 1913.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1921/22 i 1922/23*, Lwów 1923.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1925/26 i 1926/27*, Lwów 1925..
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1928/29 i 1929/30*, Lwów 1930.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Lwów 1935.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Lwów 1938.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37*, Lwów 1936.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w roku akademickim 1923–1924*, Lwów 1923.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1924–1925*, Lwów 1924.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1925–1926*, Lwów 1925.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927*, Lwów 1926.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928*, Lwów 1927.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929*, Lwów 1928.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930*, Lwów 1929.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931*, Lwów 1930.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32*, Lwów 1931.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1932/33*, Lwów 1932.
- Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32*, Lwów 1931.
- Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1955*, t. I, Wrocław 1959.
- Wrześniński W., *Uniwersytet Wrocławski 1945–1995*, Wrocław 1995.
- Związki komunalne w Polsce i w państwach Europy Zachodniej. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej dla uczczenia pamięci Profesora Doktora Tadeusza Bigo*, red. A. Błaś, „Przegląd Prawa i Administracji” 1996, Wrocław, t. XXXV.
- Żukowski P.M., *Kazimierz Maria Krzyżanowski (13 II 1893–15 VI 1927)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. 7, z. 4.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. II: 1780–2014, red. D. Malec, Kraków 2014.

